

การศึกษา บ้าน หมู่บ้าน และเทคโนโลยีการก่อสร้าง ของหมู่บ้านจีนฮ่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

อรศิริ ปาณินท์*

ABSTRACT

The studies of villages, houses and building technology of the Chinese Villages in Maehongson are stressed on Santisuk Village, Pai District and Ruk-Thai Village, Maung District, in Maehongson Province. The content of this research are placed over the area of village plans, architectural elements in relation to socio-economic and cultural aspects of the community, rites and rituals, religious and believes, house lay-outs, house plans, structural systems, building materials and building technology. The 23 selected case studies from the analytical criteria of this research can be used as the representatives of house in both villages. The comparative studies not only play the important role on these selected case studies but also stresses the further study to the Chinese rural houses in Yunnan, the southern province of the People Republic of China which the Chinese (Hor) in northern Thailand were originated.

From this study, we found that the major identities of the houses which are standard planning of three-room houses, overall form, structural systems, building materials especially mud and grass wall, grass roof, for instance, are strongly influenced from the Chinese rural houses in Yunnan.

The usage of bedroom areas varies with the number of houses members, but the areas of other functions such as hall, terraces, kitchen and storage, depend upon the standard houses span. This seems doubtful because normally the maximizing of houses areas depends upon the quantity of people. Tracing back to their

* ศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

local lives and culture of their agricultural society, their daily living were not in their houses but in their agricultural fields. The usage of space for their leisure time were the open terrace and courtyard. The auxiliary building areas such as rice storage, animal shed, and green house, depend upon the numbers of their family's members.

For the conclusions of this research on the potential for conservating of the village identities, which are the physical conditions of village lay-out, houses, building materials and building technology. It was found that the physical appearances of the whole village can be conserved if the local government truly realize how these identities mean to the community. The local governor should promote how their present sustainable building materials mean to their ecological value of living, especially the muddygrass wall and grass roofing which were acting as the extraordinary insulations for comforting their interior living.

If the building materials can be conserved, the building technology and the traditional construction system should also be remained.

คำนำ

การศึกษาเกี่ยวข้องกับบ้านเรือนผู้คนในท้องถิ่นที่ห่างไกลจากตัวเป็นความสนใจเฉพาะตัวของดิฉัน การได้ออกสำรวจไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เป็นความสดชื่น และกระตือรือร้นที่จะได้พบเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่ยังไม่เคยเห็นเรื่องราวเกี่ยวกับผู้คนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังมีให้ศึกษาค้นคว้าได้อีกมากมาย การศึกษาเรื่องราวของบ้านและหมู่บ้านจีนฮ่อที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนนี้ เป็นผลมาจากความสนใจเรื่องของพื้นถิ่นผนวกกับความสนใจเรื่องเกี่ยวกับจีน ดิฉันได้ออกสำรวจหมู่บ้านพื้นถิ่นมากมายในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา และได้ทำงานวิจัยเกี่ยวกับวัดและความเชื่อของคนจีนในกรุงเทพฯ รวมทั้งได้ศึกษาชุมชนจีนในกรุงเทพฯ และพื้นที่ใกล้เคียง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นความบังดาลใจที่อยากทำการศึกษาเกี่ยวกับหมู่บ้านจีนฮ่อในแม่ฮ่องสอน ซึ่งยังคงลักษณะพื้นถิ่นมากกว่าที่เชียงใหม่และเชียงราย ในการศึกษานี้ยังสามารถเปรียบเทียบกับชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงได้ด้วย

การศึกษานี้ใช้เวลายาวนานจากการศึกษาสะสมมาเรื่อย ๆ และเก็บข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการศึกษาเรื่องราวอื่น ๆ ที่ทำการวิจัยให้กับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เมื่อมีข้อมูลและความมั่นใจในการทำงานพอแล้วจึงได้ขอรับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยศิลปากรเพื่อทำการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยโครงการนี้ได้พบว่าเรื่องราวเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับวัฒนธรรม การวิเคราะห์ตีความใด ๆ ทางสถาปัตยกรรมจะกระทำโดยปราศจากการศึกษาเชิงสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นมิได้ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้สอยสำหรับผู้คนในเมืองมิได้เป็นจริงเสมอไปกับผู้คนในชนบท และท้ายที่สุดสถาปนิกรุ่นใหม่ควรตระหนักในคุณลักษณะของท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านที่ยังคงคุณค่าแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไป

บทนำ

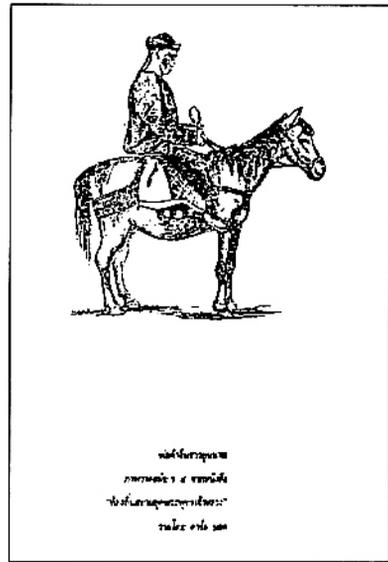
ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการศึกษาวิจัย

สืบเนื่องมาจากการดำเนินการศึกษารวบรวม เรื่องการศึกษาเพื่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอนและบริเวณเกี่ยวเนื่องให้แก่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เพื่อนำผลวิจัยไปจัดทำแผนอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในช่วงปี 2536-2537 นั้น ในการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อาทิ เช่น หมู่บ้านไต (ไทยใหญ่) ไทยวน ลัวะ กะเหรี่ยง จีนฮ่อ และชาวไทยภูเขาหลายกลุ่ม เช่น ม้ง ลีซอ มูเซอ ปาดอง และอื่น ๆ ได้พบว่าแต่ละแห่งล้วนมีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจยิ่ง

จากการสำรวจสภาพทางกายภาพของหมู่บ้านต่าง ๆ ได้พบว่าหมู่บ้านจีนฮ่อในจังหวัดแม่ฮ่องสอน 2 หมู่บ้าน อันได้แก่ หมู่บ้านจีนฮ่อที่บ้านสันติสุข ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย และหมู่บ้านรักไทย ที่บ้านแม่ออ อำเภอเมือง ซึ่งอยู่ติดชายแดนไทยและเมียนมาร์ เป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะทางกายภาพของการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน และการสืบทอดเทคโนโลยีการก่อสร้างแบบดั้งเดิมของบ้านในชนบทของจีนยังหลงเหลือให้ศึกษาได้

ความเป็นมาของจีนฮ่อ

โดยทั่วไปแล้วเราคงเคยได้ยินและรู้จักคำ "จีนฮ่อ" กันมาพอสมควร โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวกับการเมืองของไทยในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา แต่หลายท่านอาจยังสงสัยว่าจีนฮ่อคือชาวจีนกลุ่มไหน ต่างกับชาวจีนโพ้นทะเลที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยอย่างไร จากการค้นคว้าเอกสารเกี่ยวเนื่องของนักวิชาการหลายท่าน อาทิเช่น ลิซิดีร์เวคิน¹ ซัดด์ภัย บุรุษพัฒน์² ประสงค์ สุนศิริ³ ได้กล่าวว่า จีนฮ่อ คือ ชาวจีนยูนนานที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทย และกลุ่มจีนฮ่อนี้มีทั้งที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานตามปกติในฐานะคนเพือนบ้านใกล้เคียงซึ่งอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งค้าขายนานมาแล้วประมาณ 100 กว่าปี⁴ ซึ่งตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเชียงใหม่ และผสมกลมกลืนเป็นคนไทยไปหมดแล้ว ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วยสาเหตุที่เกี่ยวเนื่องกับการสงครามในช่วงเวลาที่จีนมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ตั้งแต่ พ.ศ. 2492⁵

ภาพ 1 พ่อค้าจีนชาวยูนนาน ภาพวาดสมัยรัชกาลที่ 4 จากหนังสือ "ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง" วาดโดย คาร์ล บอค

เป็นต้นมากลุ่มจีนฮ่อที่อพยพเพราะการสงครามนี้ยังแยกตัวออกเป็นกลุ่มย่อยสองกลุ่ม คือ กลุ่มจีนฮ่ออพยพ⁶ อันได้แก่ครอบครัวทหารจีนคณะชาติที่หลบหน้าติดตามทหารเข้ามาในพม่า และเมื่อถูกพม่าปราบปรามก็ถอยร่น เข้ามาในประเทศไทย ส่วนกลุ่มอพยพอีกกลุ่มหนึ่งคือชาวจีนยูนนานที่ไม่ได้ติดตามครอบครัวมา แต่ไม่ชอบระบบคอมมิวนิสต์ จึงหนีออกจากยูนนานเข้ามาในพม่า และบางส่วนเข้ามาในประเทศไทย กลุ่มย่อยที่สองที่อพยพเกี่ยวเนื่องกับสงคราม คือ กลุ่มทหารจีนคณะชาติที่ตกค้างหรือที่เรารู้จักกันดีในนามของทหารก๊กมินตั๋ง กองพล 93 นั้นเอง และในข้อเท็จจริงจีนฮ่อกลุ่มนี้มีใช้เป็นกลุ่มทหารจีนคณะชาติที่ตกค้างอีกต่อไปแล้ว เพราะมิได้มีสถานะเป็นทหารแล้ว เนื่องจากทางรัฐบาลจีนคณะชาติได้ดำเนินการโดยผ่านองค์การสหประชาชาติให้ทำการอพยพทหารกลุ่มดังกล่าวไปยังไต้หวันหลายครั้ง ครั้งสำคัญในช่วง พ.ศ. 2496⁷ และ พ.ศ. 2504⁸ แต่ยังมีบางส่วนที่ไม่ยอมกลับและทางรัฐบาลไต้หวันไม่รับผิดชอบต่อทหารกลุ่มนี้อีกต่อไป ดังนั้นจีนฮ่อกลุ่มนี้ก็มิได้เป็นทหารทั้งของรัฐบาลจีนคณะชาติ และมีได้เป็นพลเมืองที่สาธารณรัฐประชาชนจีนรับรอง ดังนั้นสถานภาพของจีนฮ่อกลุ่มนี้อยู่ในสภาพของจีนฮ่อถืออาวุธ⁹ ที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณตะเข็บต่อของชายแดนไทยและพม่า

ถิ่นฐานในยุคแรก

ในช่วงระยะตั้งแต่ พ.ศ. 2492 เป็นต้นมา¹⁰ กลุ่มทหารจีนคณะชาติที่ไม่ยอมกลับมีกลุ่มใหญ่ ๆ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มนายพลท่วน ซีหุน อยู่¹¹ อำเภอมะสาและแม่จัน (ดอยแม่สลอง) จังหวัดเชียงราย และกลุ่มนายพลลี วันช้วน¹² อยู่ที่ถ้ำเงี้ยว ตำบลปกคำ อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ แต่เนื่องจากกลุ่มจีนฮ่อสร้างปัญหาทางการการเมือง การปกครองแก่รัฐบาลไทย ดังนั้นหลังเดือนเมษายน พ.ศ. 2504¹³ ซึ่งการอพยพเป็นทางการสิ้นสุด ทางทหารได้หวั่นประกาศไม่ยุ่งเกี่ยวอีกแล้ว ทางกองบัญชาการทหารสูงสุดพยายามแก้ปัญหาไม่ให้อยู่รวมตัวกัน ให้กระจายตัวอยู่แหล่งที่ตั้งละ 200-300 ครอบครัว¹⁴ และพยายามให้จีนฮ่อติดอาวุธแปรสภาพเป็นพลเรือน โดยการจัดสรรที่ให้ทำกินในบริเวณที่กำหนดให้ ดังนั้นรัฐบาลไทยได้ทำการปลดอาวุธและให้ที่ทำกินเป็นหลักแหล่งที่เชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน¹⁵ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่มี 8 พื้นที่ ในจังหวัดเชียงราย 3 พื้นที่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน 2 พื้นที่ ในพื้นที่อำเภอปายและอำเภอเมือง

ลักษณะเด่นของพื้นที่

สำหรับหมู่บ้านจีนฮ่อในจังหวัดเชียงรายและเชียงใหม่ นั้น เนื่องจากทั้งสองจังหวัดมีการขยายตัวของชุมชนอย่างรวดเร็ว มีความเจริญทางวัตถุเข้าถึงอย่างมาก ทำให้หมู่บ้านจีนฮ่อทั้งสองจังหวัดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ซึ่งทำให้สูญเสียสภาพเดิมและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มากับกลุ่มชนไปจนเกือบหมดสิ้น แต่ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งแต่ก่อนเคยเป็นพื้นที่หวงห้ามทั้งทางการเมือง การปกครองและเศรษฐกิจเฉพาะกลุ่ม ทำให้สภาพเดิมของหมู่บ้านยังคงสภาพที่น่าสนใจ ทั้งลักษณะวัฒนธรรมจีนในสังคมเกษตรกรรมบ้าน วัสดุการก่อสร้างและเทคโนโลยีการก่อสร้างพื้นบ้านแบบดั้งเดิมของชนบทจีนรวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อต่าง ๆ ยังคงลักษณะเด่นเฉพาะตัว ไม่เหมือนหมู่บ้านจีนฮ่ออื่น ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ซึ่งข้อมูลดังกล่าวน่าสนใจและมีคุณค่าควรแก่การเก็บรักษาไว้ และนอกจากนั้นจากการสำรวจเกี่ยวเนื่องในเบื้องต้นนี้พบว่า ในการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่กันระหว่างชาวไทยภูเขากลุ่มอื่น ๆ กลุ่มจีนฮ่อ คนไต และคนเมือง ปรากฏว่าจีนฮ่อเป็นกลุ่มที่ให้อิทธิพลแก่ชาวไทย

ภูเขากลุ่มใกล้เคียง โดยเฉพาะกลุ่มลีซอและแม้วมากกว่า กลุ่มคนไตและคนเมืองให้ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาไปพร้อม ๆ กับการศึกษาเรื่องราวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งตกทอดมาจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของจีนในชนบทแห่งยูนนาน

ทำไมจึงเรียกจีนกลุ่มนี้ว่า “จีนฮ่อ”

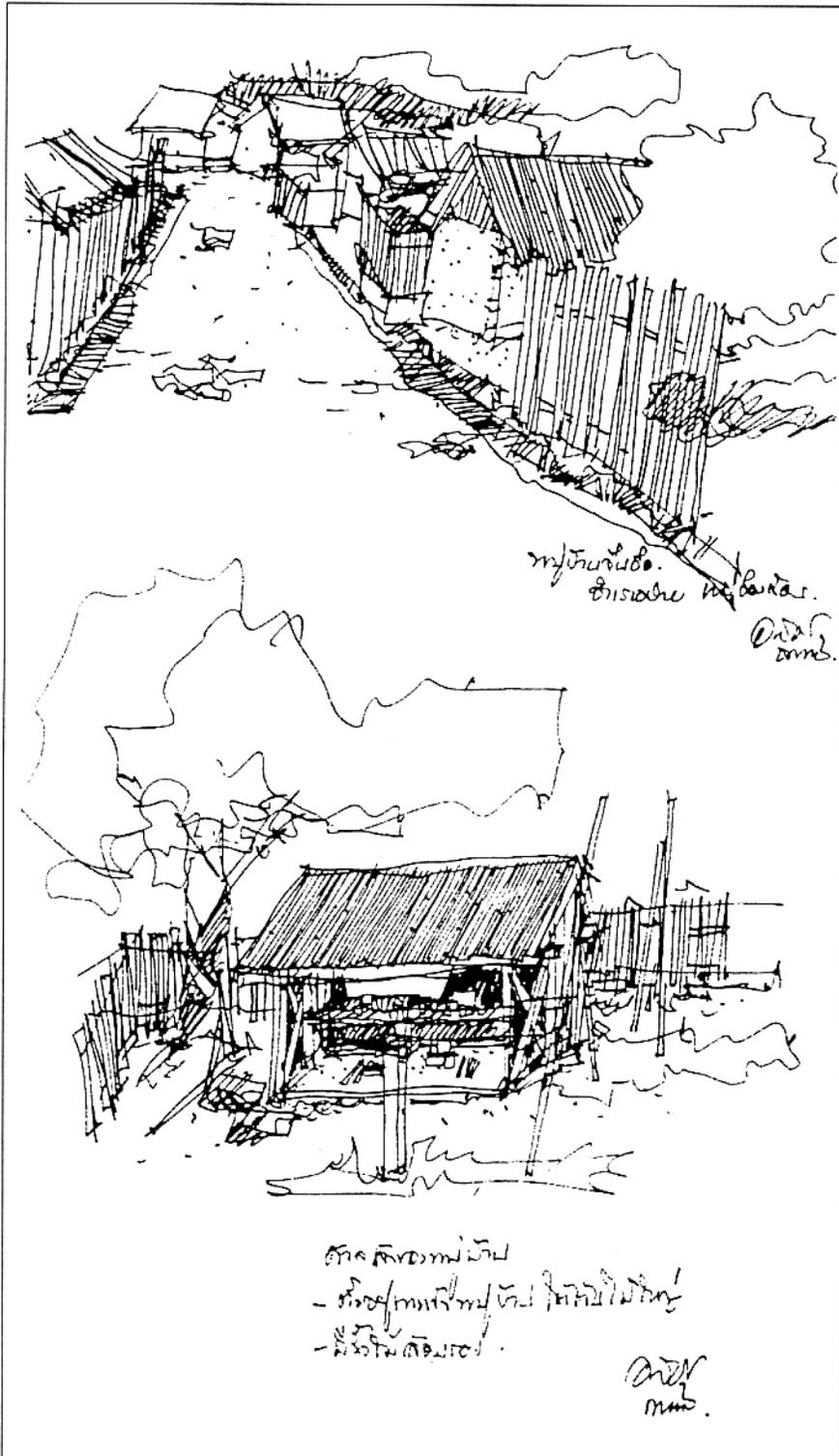
เจีย แยนจง¹⁶ ได้เคยตั้งคำถามว่าเหตุใดเราจึงเรียกชาวจีนยูนนานว่า “ฮ่อ” ทั้ง ๆ ที่ชาวยูนนานเองไม่ได้เรียกตนเองว่า “ฮ่อ” และได้ให้คำอธิบายที่เกี่ยวข้องพันกับเรื่องราวมากมาย ซึ่งพอสรุปได้ว่า¹⁷ คำว่า “ฮ่อ” ที่คนไทยใช้กันนั้นนั้นมาจากการที่หลี่อู๋สิบสองพันนา-ไทยวน ล้านนา-ชาวลาวหลวงพระบาง เรียกผู้ปกครองยูนนานในสมัยโบราณเป็น “เจ้าว้องฮ่อ” เรียกคนจีนในยูนนานเป็น “ฮ่อ” ตำนานสิงหนวัติของเชียงใหม่กล่าวถึง “กษัตริย์ฮ่อเทวกาล” วรรณกรรมเรื่องท้าวฮุ่งของหลวงพระบางกล่าวถึง “เจ้าว้องฮ่อ” หลายครั้ง

คำว่า “ฮ่อ” ในภาษายูนนานมีความหมายว่าแม่น้ำ¹⁸ ต่อมากลายเป็นชื่อที่เรียกชนเผ่าหนึ่งที่อยู่ริมทะเลสาบหนองแส (ซึ่งคนโบราณเรียกเป็นแม่น้ำไม่ใช่ทะเลสาบ) ดังนั้น ความเป็นมาของคำว่า “ฮ่อ” จึงมีต่อเนื่องมาแต่โบราณว่ากลุ่มชนที่อยู่ริมทะเลสาบหนองแสในยูนนาน คือ พวกฮ่อ (กลุ่มชนริมแม่น้ำ) และต่อ ๆ มากลายเป็นชาวจีนยูนนานไปตั้งถิ่นฐานที่ใดก็จะได้รับการเรียกขานว่าเป็น “ฮ่อ” เช่นเดียวกับกลุ่มที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางเหนือของไทย ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น สำหรับภาษาพูดและเขียนที่กลุ่มจีนฮ่อใช้อยู่เป็นภาษาจีนที่ใกล้เคียงกับภาษาจีนกลาง ดังนั้นชาวจีนยูนนานจะสามารถเข้าใจภาษาจีนกลางได้ง่ายกว่าชาวจีนกลุ่มอื่น ๆ

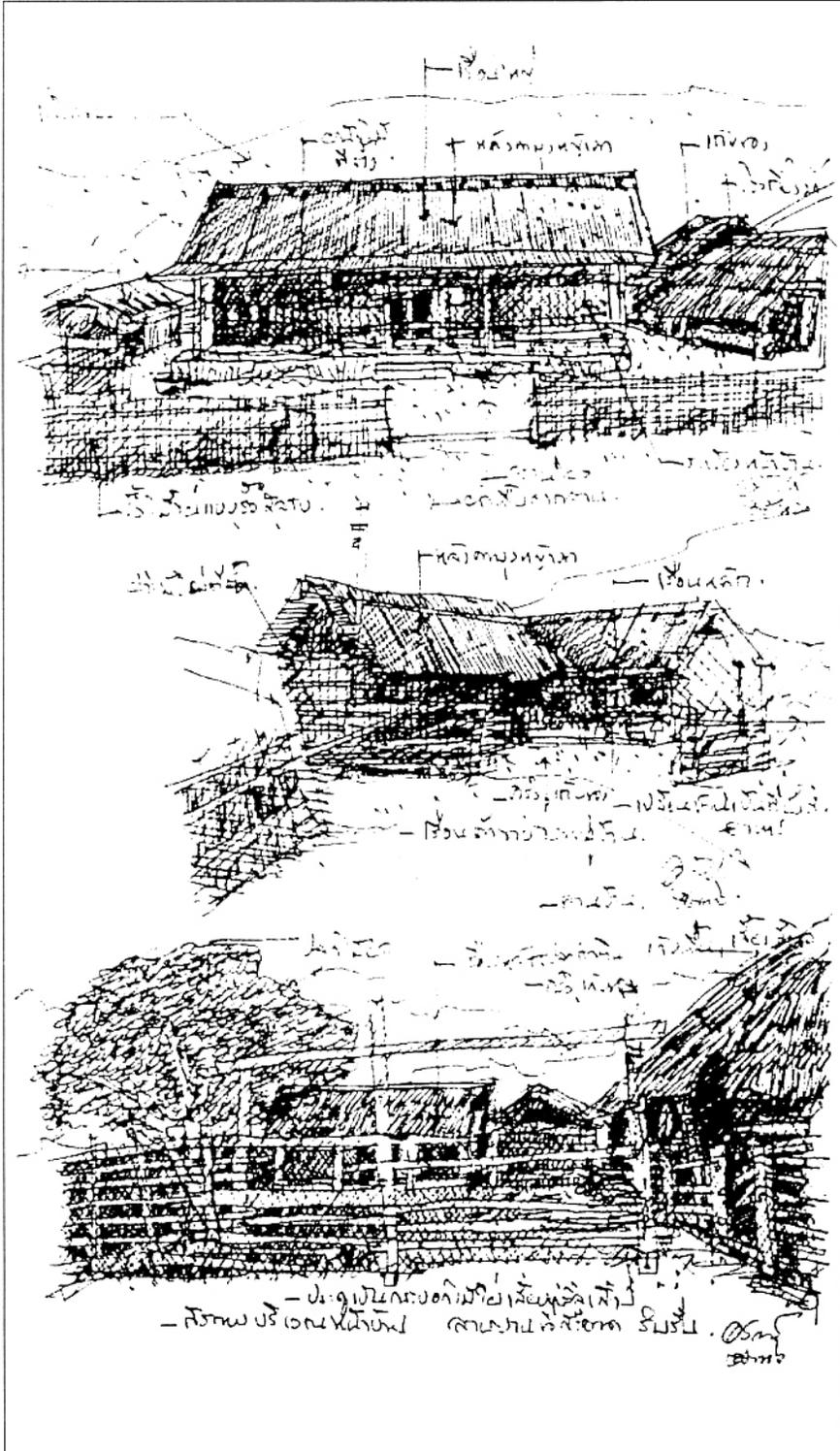
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านจีนฮ่อในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในรายละเอียดขององค์ประกอบทางกายภาพดังต่อไปนี้

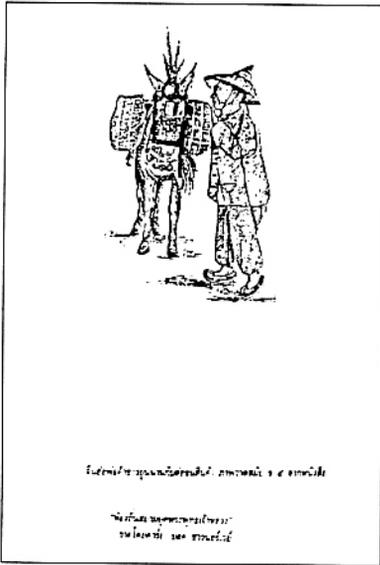
- การวางผังหมู่บ้าน
- บ้าน ประเภทของบ้าน และผังบริเวณบ้าน
- วัสดุก่อสร้าง โครงสร้าง และเทคโนโลยีการก่อสร้าง

ภาพ 2 ภาพรวมของหมู่บ้านจีนฮ่อ ที่บ้านสันติสุข อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากภาพร่างในการสำรวจเบื้องต้น เมื่อ พ.ศ. 2536

ภาพ 3 ภาพรวมของหมู่บ้านจีนฮ่อ ที่บ้านแม่รักไทย อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากภาพร่างในการสำรวจเบื้องต้น เมื่อ พ.ศ. 2536

ภาพ 4 จีนฮ้อพ่อค้าชาวยูนนานกับพ่อชน
สินค้า ภาพวาดสมัยรัชกาลที่ 4
จากหนังสือ "ท้องถิ่นสยามยุค
พระพุทธเจ้าทรง" วาดโดย คาร์ล
บอค ที่มา: ศิลปวัฒนธรรม ฉบับ
กันยายน 2536 หน้า 144, 116.

- องค์ประกอบสถาปัตยกรรมอื่น ๆ ในหมู่บ้าน
ที่นอกเหนือไปจากตัวบ้าน
- 2. ศึกษาเปรียบเทียบจากข้อมูลเอกสารถึงการถ่าย
ทอดทางวัฒนธรรมการก่อสร้างของจีนในชนบทดั้งเดิม
ในประเทศจีนทางตอนใต้โดยเฉพาะมณฑลยูนนาน สู่บ้าน
จีนฮ้อในไทย
- 3. ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะบ้านที่เป็นกรณีศึกษากับ
หมู่บ้านชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น
บ้านแม่วป่าแปงและบ้านสีซอที่อำเภอปาย
- 4. ศึกษาลักษณะสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่
ส่งผลต่อผังกายภาพของหมู่บ้านและตัวบ้าน
- 5. ศึกษาผลสรุปเพื่อการอนุรักษ์ลักษณะทางกายภาพ
และสภาพแวดล้อม

สถานที่ทำการเก็บข้อมูล

เนื่องจากพื้นที่เฉพาะที่จะทำการสำรวจสภาพหมู่บ้าน
จีนฮ้อในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีสองพื้นที่คือนบ้านจีนฮ้อ
ที่บ้านสันติสุข อำเภอปาย และบ้านจีนฮ้อที่บ้านแม่ฮ่อรัก
ไทย อำเภอเมือง

ในเขตอำเภอปาย จะเก็บข้อมูลทางกายภาพด้วย
การสำรวจทางกายภาพด้วยภาพถ่าย (VISUAL SUR-
VEY) ในพื้นที่กว้าง ในพื้นที่ของหมู่บ้านและพื้นที่
ใกล้เคียงในตำบลเวียงใต้ และลงรายละเอียดในการ
สำรวจ (MEASURED SURVEY) ที่หมู่บ้านจีนฮ้อ
บ้านสันติสุข ตำบลเวียงใต้

ในเขตอำเภอเมือง จะเก็บข้อมูลทางกายภาพด้วย
การสำรวจจากภาพถ่าย (VISUAL SURVEY) ใน
พื้นที่กว้าง ๆ ในตำบลบ้านนาป่าแปง และลงรายละเอียด
เฉพาะที่ (MEASURED SURVEY) ที่หมู่บ้านจีนฮ้อ
ที่บ้านแม่ฮ่อ รักไทย ตำบลบ้านนาป่าแปง อำเภอเมือง

วิธีวิจัย

เป็นการวิจัยโดยการสำรวจภาคสนามผนวกกับการ
ศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์

1. ขั้นตอนและวิธีการในการเก็บข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยโครงการนี้เป็นโครงการวิจัยทาง
สถาปัตยกรรมและผังบริเวณ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ
จากการตรวจสอบสภาพปัจจุบันด้วยภาพถ่ายและแผนที่ และ
การสำรวจจริงวัดสภาพทางกายภาพปัจจุบันของอาคาร ดังนั้น
ข้อมูลจะประกอบด้วยข้อมูล 4 กลุ่มคือ

- ข้อมูลเอกสารทุติยภูมิ
- ข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์
ที่ลงลึกใน 2 กลุ่ม ได้วางเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลในการ
สัมภาษณ์ 2 ประเภท คือ ข้อมูลเกี่ยวกับตัวบ้านและ
ผังบริเวณบ้านจากเจ้าของบ้าน ที่เข้าทำการสำรวจ และ
ข้อมูลความเป็นมา สังคม วัฒนธรรม และการดำรงชีวิต
จากครูใหญ่ของโรงเรียนประจำหมู่บ้าน หรือผู้ใหญ่บ้าน
ใช้วิธีการสัมภาษณ์จากคำถามเปิด และบันทึกลงในแบบ
ไม่ใช้แบบสอบถาม เพราะประชากรกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่
ไม่สามารถอ่านหนังสือไทยได้

- ข้อมูลจากการสำรวจทางกายภาพโดยส่วนรวม
เก็บข้อมูลจากภาพถ่าย (VISUAL SURVEY) และ
จะจัดทำแผนผังของหมู่บ้านจากการสำรวจ สำหรับกรณี
สำรวจในพื้นที่กว้างจะใช้แผนที่ของทางราชการประกอบการ
สำรวจ

- ข้อมูลจากการสำรวจจริงวัด (MEASURED SURVEY) เลือกกรณีศึกษาบ้านพักอาศัยลักษณะต่าง ๆ ประมาณ 20 หลัง จากทั้ง 2 หมู่บ้าน โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกกรณีศึกษาจากข้อมูลเอกสารเปรียบเทียบกับบ้านจีนพื้นถิ่นในยูนนาน การสำรวจกรณีศึกษาใช้การวัดผังพื้น รูปตัด และรูปด้านอาคาร ประกอบกับการถ่ายภาพเพื่อเก็บรายละเอียดของอาคารเพื่อนำไปเขียนแบบสถาปัตยกรรมในขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

2. ขั้นตอนและวิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล

- วิเคราะห์ข้อมูลเอกสารความเป็นมา ลักษณะวัฒนธรรมดั้งเดิมของกรณีศึกษาเปรียบเทียบกับลักษณะดั้งเดิมของบ้านในชนบทของจีนตอนใต้
- วิเคราะห์ลักษณะบ้าน ผังหมู่บ้านจากการสำรวจถึงผลรองการแปรเปลี่ยนไปจากเดิม การให้อิทธิพลระหว่างหมู่บ้านทั้งในแง่วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรม
- วิเคราะห์ลักษณะเด่นที่เหมาะสมที่พบจากสภาพของหมู่บ้าน และบ้านปัจจุบัน โดยยึดถือลักษณะการใช้สอยที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น
- สรุปผลการวิเคราะห์เพื่อการอนุรักษ์ลักษณะทางกายภาพและสภาพแวดล้อม

ขอบเขตของการวิจัย

- ขอบเขตของการวิจัยนี้ครอบคลุมถึงเรื่องต่าง ๆ ดังนี้
- การใช้ที่ดินและกิจกรรมของพื้นที่โครงการ
  - การวางผังหมู่บ้าน
  - บ้านและองค์ประกอบของอาคารต่าง ๆ ในหมู่บ้าน
  - รายละเอียดของบ้าน
    - ผังพื้น
    - รูปด้าน
    - รูปตัด
    - วัสดุก่อสร้าง
    - ระบบและวิธีการก่อสร้าง
  - รายละเอียดของการก่อสร้าง และโครงสร้าง
  - การใช้สอยตามความต้องการของสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่น
  - ศูนย์รวมและกิจกรรมส่วนกลางของหมู่บ้าน

แผนการดำเนินงาน

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นถึงสิ้นสุดโครงการ 12 เดือน นับแต่ได้รับความเห็นชอบให้ทำการวิจัยตามโครงการ

อนึ่ง โครงการที่ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจและเก็บข้อมูลเบื้องต้นตามความสนใจเฉพาะบุคคล และได้ทำการวิจัยเรื่องอื่น ๆ ในพื้นที่เกี่ยวเนื่องมาแล้วตั้งแต่ปี 2536 และได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมก่อนเริ่มโครงการวิจัยนี้หลายครั้ง ดังนั้นข้อมูลต่าง ๆ ที่ปรากฏในเอกสารวิจัยจะมีปริมาณและรายละเอียดมากกว่าข้อมูลที่เก็บในเวลาที่ปรากฏในแผนการดำเนินการมากมาย

สรุปเนื้อหาของงานวิจัย

การศึกษาหมู่บ้าน บ้านและเทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้านจีนฮ่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย

1. สภาพทางกายภาพของหมู่บ้าน
  - ที่ตั้งและสภาพทางภูมิศาสตร์
  - องค์ประกอบของหมู่บ้าน
  - ผังบริเวณบ้าน
  - บ้านและองค์ประกอบของบ้าน
2. กรณีศึกษาของทั้งสองหมู่บ้าน
  - การศึกษาภาพรวมของหมู่บ้าน
  - เกณฑ์การเลือกกรณีศึกษา
  - การเลือกกรณีศึกษา
3. องค์ประกอบต่าง ๆ ของบ้าน
  - ผังพื้น
  - โครงสร้างหลัก
  - โครงสร้างหลังคา
  - ผนัง
  - พื้น
  - ประตู หน้าต่าง
  - องค์ประกอบปลีกย่อยอื่น ๆ
4. ระบบวิธีการก่อสร้าง
  - โครงสร้างหลัก
  - โครงหลังคา
  - โครงสร้างผนังทั้งภายนอกและภายใน
  - โครงสร้างพื้น

- รายละเอียดปลีกย่อยของโครงสร้างในจุดต่าง ๆ
5. บทวิเคราะห์เปรียบเทียบกรณีศึกษา
- สภาพทางกายภาพของหมู่บ้านและสังคมวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นที่ส่งผลมายังการวางผังหมู่บ้าน
  - ผังบริเวณบ้าน
  - พื้นที่ใช้สอยในบ้าน
  - การขยายตัวของบ้าน
6. กรณีศึกษาบ้านพื้นถิ่นจีนตอนใต้ในมณฑลยูนนาน
7. การวิเคราะห์เปรียบเทียบบ้านจีนฮ้อในจังหวัดแม่ฮ่องสอนกับกรณีศึกษาบ้านพื้นถิ่น จีนในมณฑลยูนนาน

การศึกษาดังกล่าวได้ให้แง่คิดเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมและผังบริเวณอย่างมากมาย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและแนวโน้มของการคงอยู่หรือแนวโน้มในการอนุรักษ์ รวมทั้งการจุดประกายความคิดในการถอดเทรกรพื้นฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่นในการออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยของสถาปนิกในปัจจุบัน ซึ่งจะได้เสนอบทสรุปที่ได้จากการศึกษาในหัวข้อต่อไปนี้

- ผังหมู่บ้าน
- ผังบริเวณบ้าน ผังพื้นที่ ตัวบ้าน โครงสร้าง และวัสดุก่อสร้าง
- ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมของสถาปัตยกรรม
- การให้อิทธิพลแก่กัน ระหว่างกลุ่มใกล้เคียง
- แนวโน้มของการคงอยู่ และการอนุรักษ์
- ข้อเสนอแนะ

ผังของหมู่บ้าน

หมู่บ้านทั้งสองแห่งที่เลือกเป็นกรณีศึกษาที่หมู่บ้านสันติสุข อำเภอปาย และหมู่บ้านรักไทย อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีลักษณะเด่นที่ได้พบจากการศึกษา คือ

1. เป็นผังหมู่บ้านที่แสดงระบบนิเวศวิทยาที่ส่งเสริมการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมธรรมชาติ มีระบบการจัดการน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคที่จัดทำได้เหมาะสมและคล่องตัว

2. แสดงความเป็นเอกภาพของสังคมวัฒนธรรมในหมู่บ้านมีพื้นที่ส่วนกลางที่ใช้ประโยชน์ได้เต็มที่และเพื่อชุมชน

3. แสดงความยึดมั่นในความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่ตกทอดมาแต่บรรพบุรุษซึ่งจะเห็นได้จากศาลเจ้า ศาลเจ้าที่ เน้นกิจกรรมประเพณีก่อนและหลังเก็บเกี่ยว

4. แสดงความอุดมสมบูรณ์ของการเกษตรในหมู่บ้าน

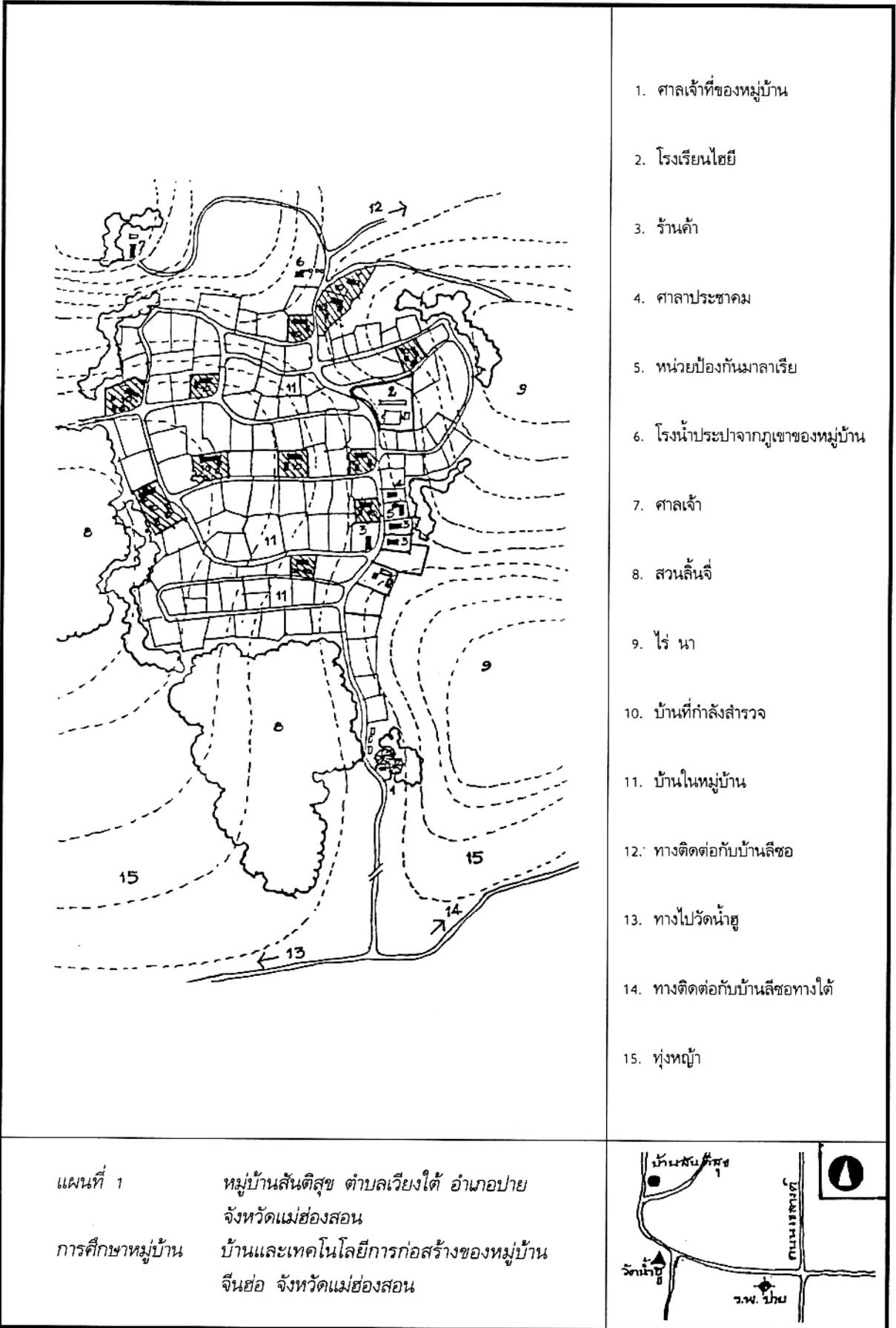
ผังบริเวณบ้าน ผังพื้นที่ ตัวบ้าน โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง

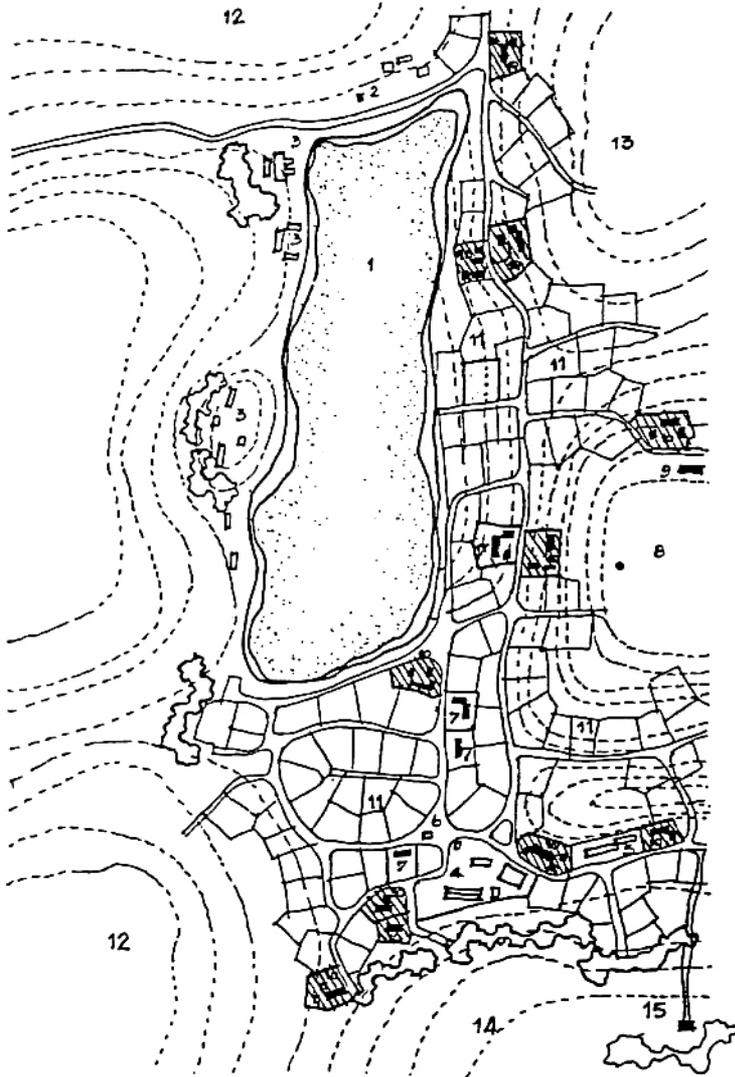
ผังบริเวณบ้านจีนฮ้อทั้งสองหมู่บ้านมีลักษณะร่วมกันเหมือนกันในองค์ประกอบผังบริเวณ ซึ่งเน้นส่วนสำคัญที่ลานบ้าน และระเบียงหน้าบ้าน และยังเป็นลักษณะร่วมกับกรณีศึกษาของบ้านจีนในยูนนานด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าอิทธิพลของการวางผังบริเวณได้รับทอดมาแต่บรรพบุรุษ ไม่ว่าจะลูกหลาน จะกระจายไปตั้งถิ่นฐานในตำแหน่งใดในโลกก็ยังคงลักษณะร่วมกัน

ผังพื้นที่บ้านนับเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวเสมือนเป็นสูตรของการอยู่อาศัยในชนบทของจีน เพราะทั้งบ้านจีนในยูนนาน และบ้านจีนฮ้อในแม่ฮ่องสอนมีลักษณะแบบแผนของการวางผังพื้นที่หลักเช่นเดียวกันไม่ผิดเพี้ยนคือบ้านจะเน้นโถงกลางซึ่งประดิษฐานแท่นบูชาพระ และแท่นบูชาบรรพบุรุษ แยกจากโถงกลางซ้ายและขวาเป็นห้องนอนและห้องครัว

ตัวบ้านของกรณีศึกษาในจังหวัดแม่ฮ่องสอนทั้งสองแห่ง มีลักษณะทางกายภาพเหมือนกัน คือเป็นเรือนชั้นเดียว พื้นดินทึบแน่น บ้านหลังคาจั่วความเอียงลาดประมาณ 22-35 องศา หลังคามุงหญ้าคา ผังร้อยละ 90 เป็นดินผสมหญ้า ที่เหลือเป็นผนังฝาไม้ไผ่หญ้าคา และอื่น ๆ ผังบ้านทั้งสามประเภทให้ผลดีต่อสภาพดินฟ้าอากาศ โดยเฉพาะผนังดินดิบผสมหญ้าคาเป็นผนังที่เปรียบเสมือนผนังกันความร้อนที่ให้ระยะเวลาของการถ่ายเทความร้อนจากผิวนอกถึงผิวในมากทำให้อุณหภูมิที่สบายภายใน ผลดีของการเลือกใช้วัสดุก่อสร้างผนังอาจแยกได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้ คือ

1. เป็นการใช่วัสดุก่อสร้างที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมและส่งเสริมให้วัสดุหมุนเวียนในสภาพแวดล้อมเดิมซึ่งเป็นปัจจัยในการพัฒนาสภาพแวดล้อมแบบยั่งยืน¹⁹ (Sustainable building materials)

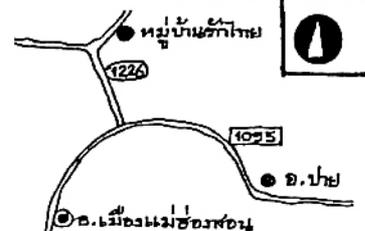
1. อ่างเก็บน้ำ
2. บึงน้ำมันแบบโยก
3. หน่วยงานของทางราชการ
4. โรงเรียนบ้านแม่อุรักไทย
5. โรงเรียนจีน (เดิม)
6. ศาลาประชาคม
7. ร้านค้า
8. ลานอเนกประสงค์บนเนิน
9. ยุ้งข้าวรวมของหมู่บ้าน
10. บ้านที่ทำการสำรวจ
11. บ้านในหมู่บ้าน
12. ไร่ชา
13. สวนลั่นจี่ ลำไย
14. นาข้าว
15. ศาลเจ้า

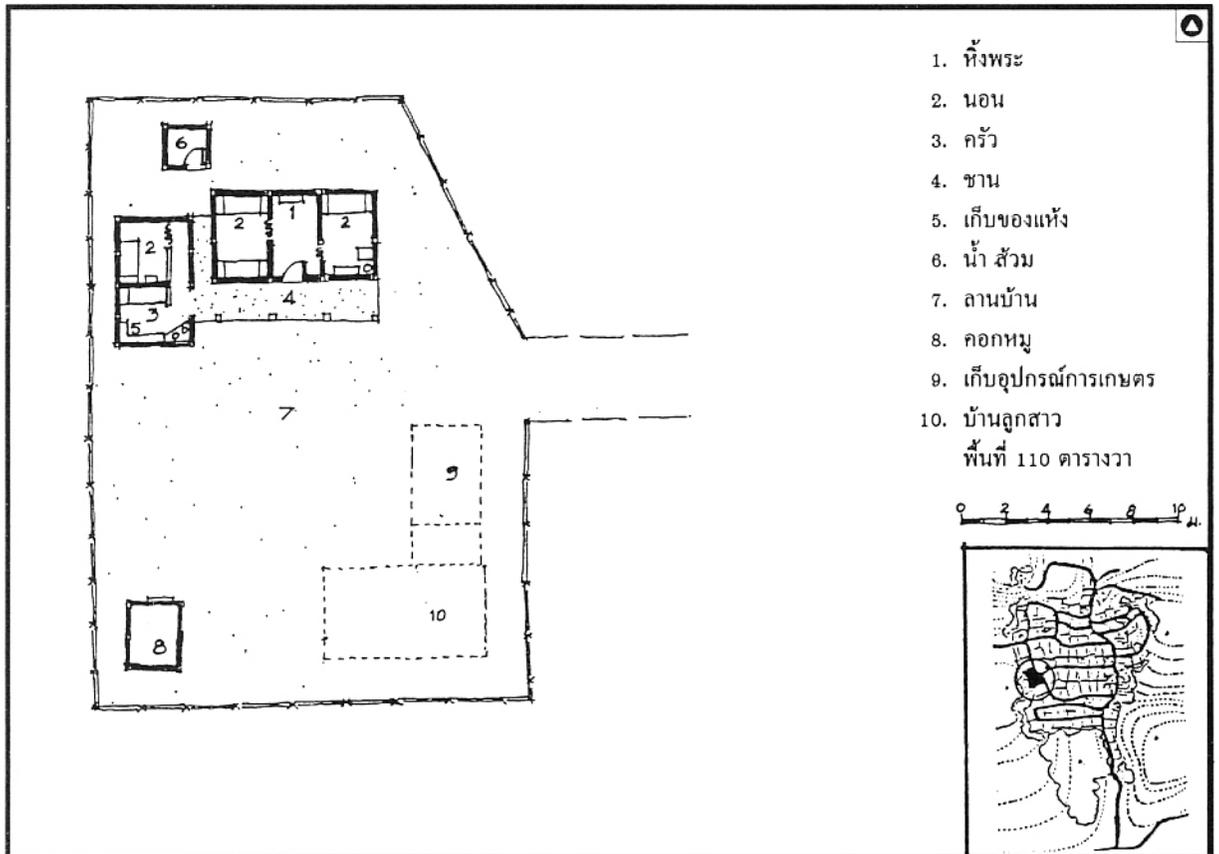
แผนที่ 2

หมู่บ้านรักไทย ตำบลแม่ออ อำเภอเมือง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

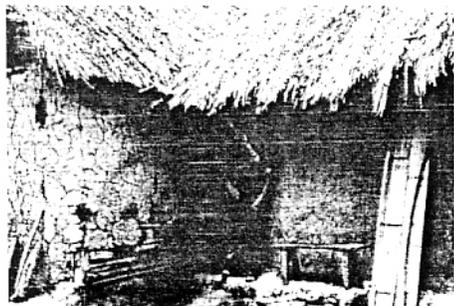
การศึกษาหมู่บ้าน

บ้านและเทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้าน
จีนฮ่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

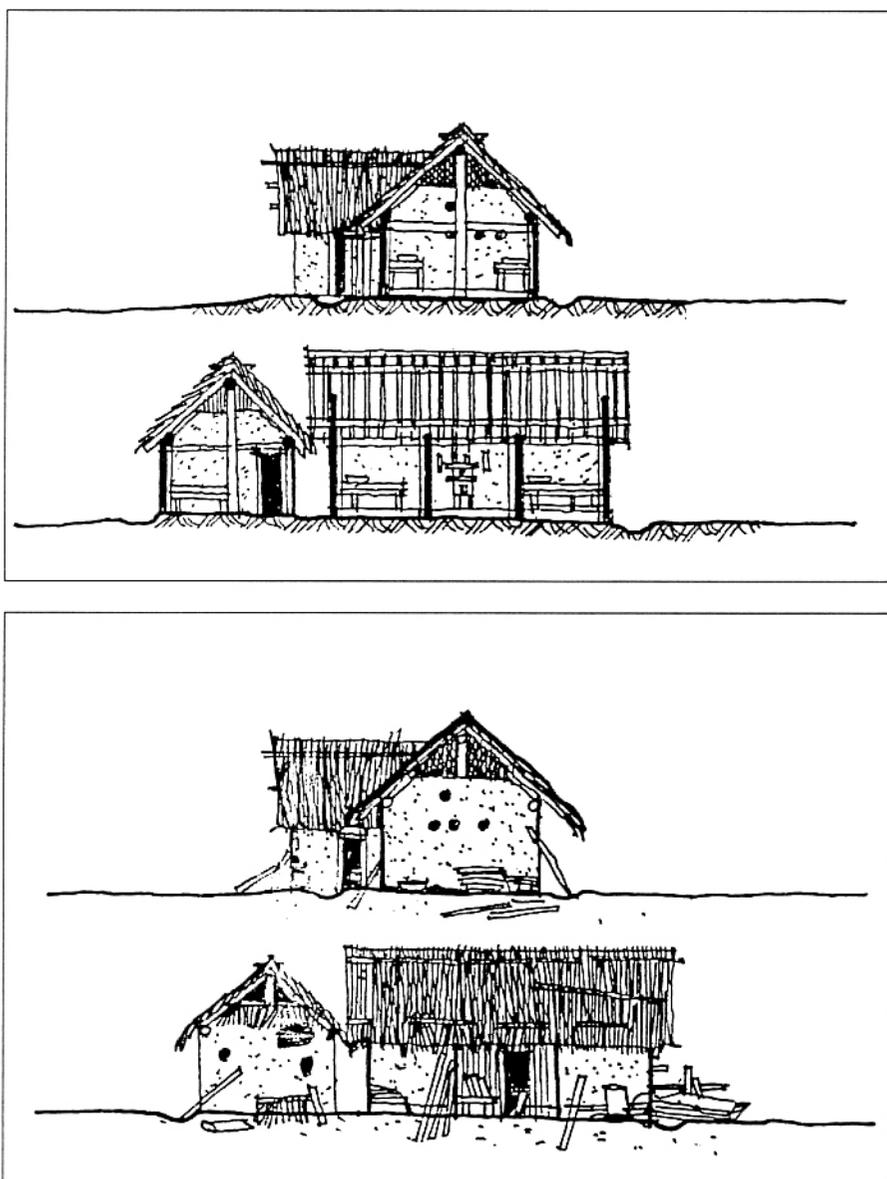
แผนผัง 1 บ้านนายจะ ทอ เลขที่ 64 หมู่ 5 บ้านสันติสุข อำเภอป่าาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาพ 5 บ้านนายจะ ทอ สมาชิกในบ้าน 5 คน

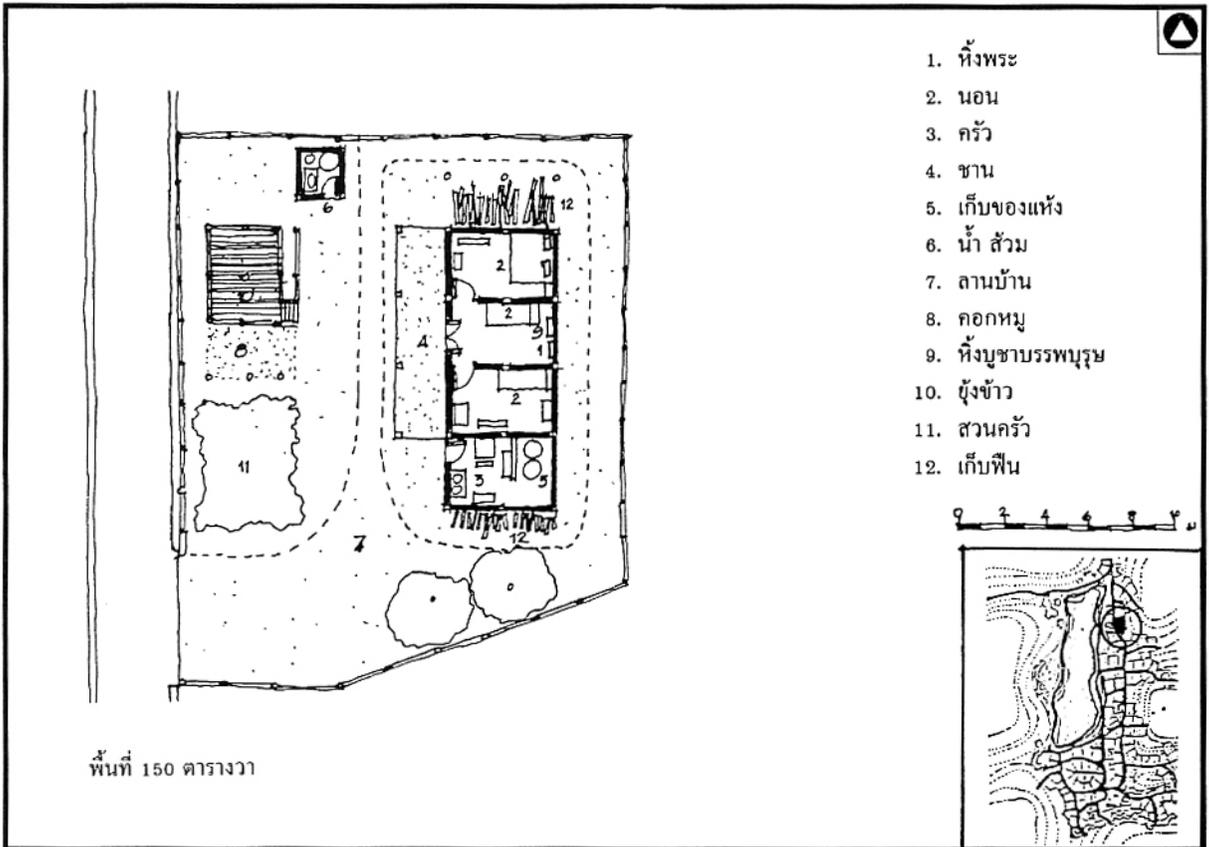
ตัวอย่างกรณีศึกษา
 บ้านที่เลือกสำรวจในอำเภอป่าาย

พื้นที่ใช้สอยในบ้าน	ตารางเมตร	%
1. โถงกลาง	10.00	15.6
2. นอน	29.00	45.5
3. ครัว เกือบของแห้ง	9.00	14.0
4. ชาน	12.00	18.6
5. น้ำ-ส้วม	3.00	6.3
รวม	63.00	100
พื้นที่ใช้สอยนอกบ้าน	ตารางเมตร	
1. ยุงข้าว	-	
2. คอกสัตว์	7.5	
3. อื่นๆ	-	
พื้นที่ของผังบริเวณบ้าน 110 ตารางวา		

บ้านนายจะ ทอ เป็นบ้านที่มีหลายหลังในผังบริเวณเดียวกัน ตัวบ้านนายจะ ทอ อยู่ทางเหนือของผังบริเวณ สมาชิกในบ้านมี 5 คน คือ เจ้าของบ้านและน้องชาย พักอยู่ส่วนที่เป็นครัวไฟ ลูกสาวและแม่อยู่ในบ้านแต่ทั้งสองส่วนมีหลังคาต่อเนื่องกัน พื้นที่ใช้สอย 64 ตารางเมตร พื้นบ้านเป็นดินทูปูนแน่น ระดับเดียวกับพื้นนอกบ้าน แต่มีการเขาระองพื้นดินรอบบ้านเป็นทางระบายน้ำจากตัวบ้าน ผนังทั้งหมดเป็นดินผสม หญาผนังภายในเป็นฟากไม้ไผ่ โครงสร้างหลักเป็นไม้จริง โครงหลังคาไม้ไผ่ หลังคา มุงหญ้าคา

ภาพ 6 บ้านนายจะ ทอ บ้านสันติสุข อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
รูปตัดและรูปด้าน 1:200

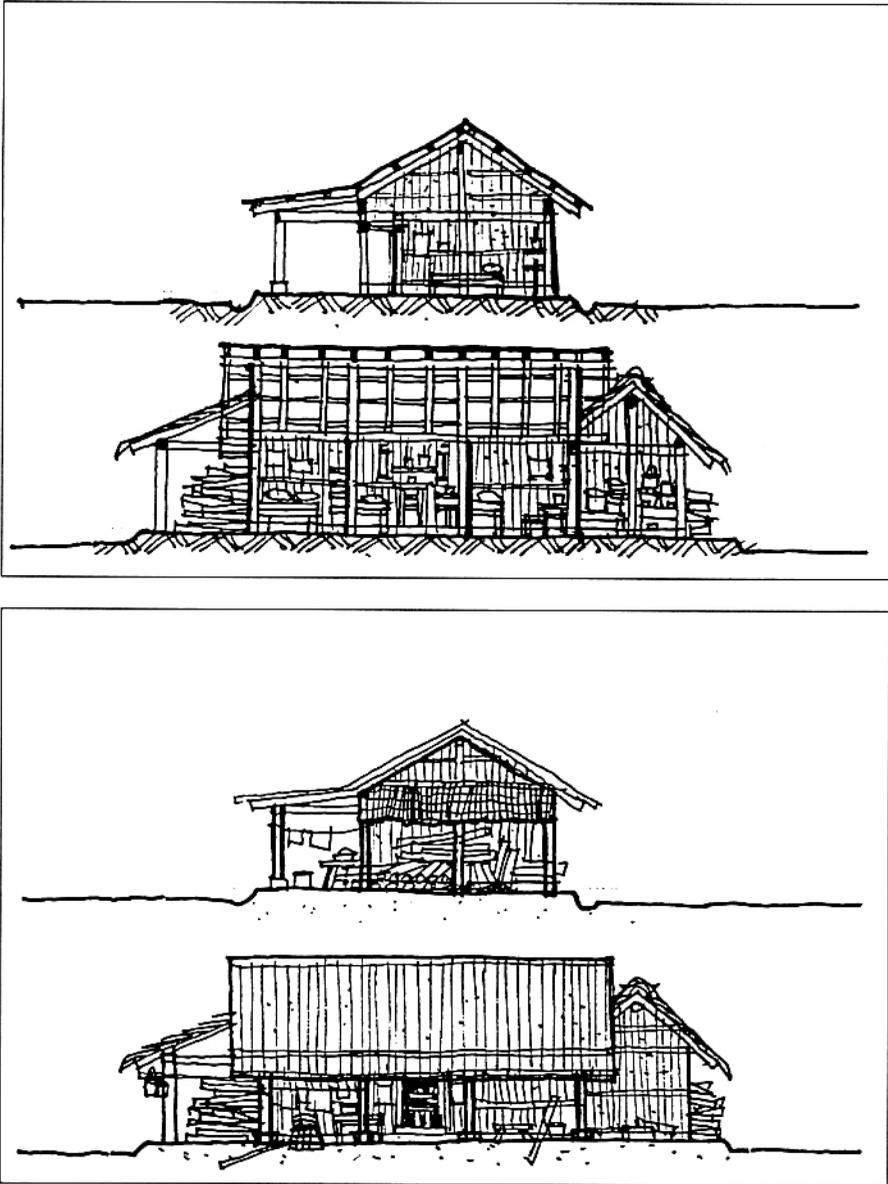
แผนผัง 2 บ้านนายสุชาติ แซ่หลี่ เลขที่ 88 หมู่ 6 บ้านรักไทย อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาพ 7 บ้านนายสุชาติ แซ่หลี่ สมาชิกในบ้าน 4 คน

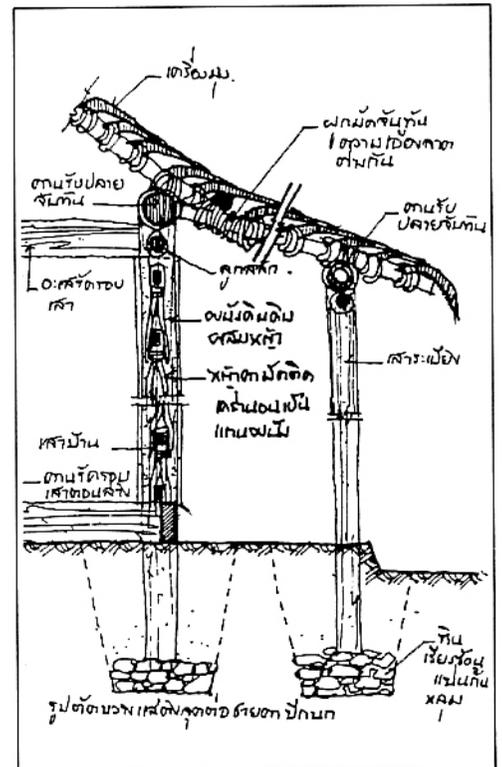
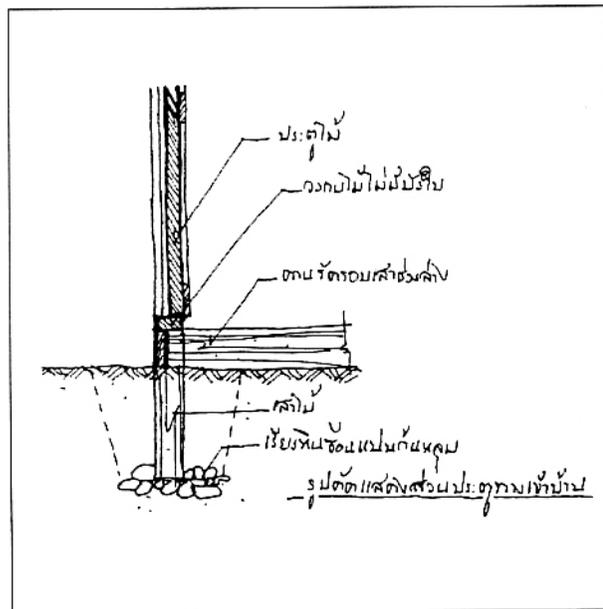
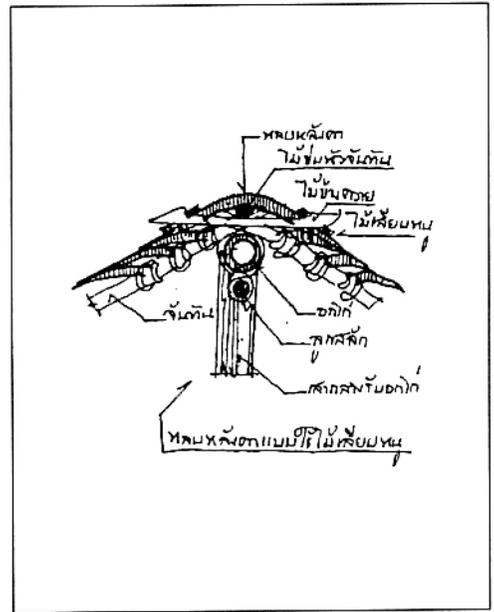
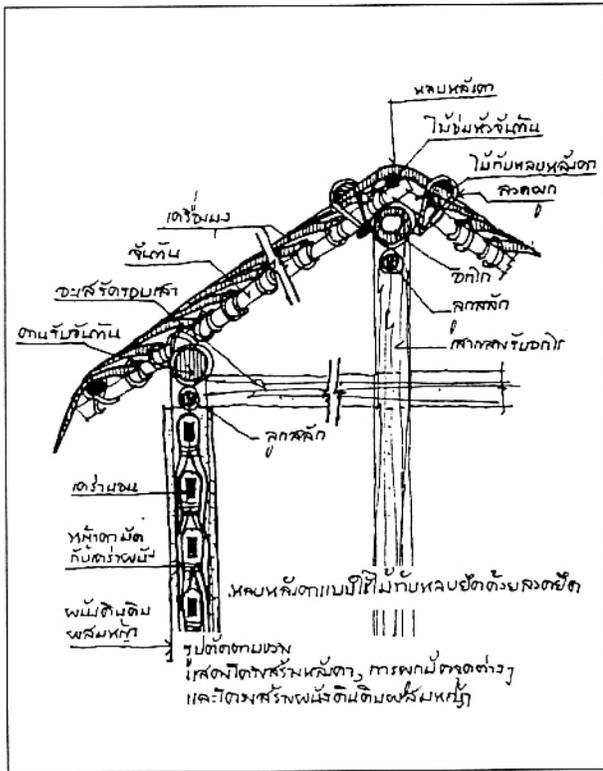
ตัวอย่างกรณีศึกษา
 บ้านที่เลือกสำรวจในอำเภอเมือง

พื้นที่ใช้สอยในบ้าน	ตารางเมตร	%
1. โถงกลาง	15.00	16.3
2. นอน	30.00	32.6
3. ครัว เกือบของแห้ง	15.00	16.4
4. ชาน	18.00	19.5
5. น้ำ-ส้วม	4.00	4.3
6. เกือบของ	10.00	10.9
รวม	92.00	100
พื้นที่ใช้สอยนอกบ้าน	ตารางเมตร	
1. ยุ้งข้าว	12.00	
2. คอกสัตว์	12.00	
3. อื่นๆ	-	
พื้นที่ของผังบริเวณบ้าน 150 ตารางวา		

บ้านนายสุชาติ แซ่หลี่ เป็นบ้านที่มีส่วนต่อเติมครัวไฟทางปีกขวาทำให้มีหลังคาจั่วสองทิศทางในบ้านเดียวกัน ตัวบ้านตั้งบนเนินซึ่งลาดลงไปสู่ด้านหลัง สมาชิกในบ้าน 4 คน พื้นที่ใช้สอย 92 ตารางเมตร ผนังบ้านเป็นฟากไม้ไผ่ หลังคามุงหญ้าคา หลังคาคลุมชานเป็นสังกะสี พื้นบ้านเป็นดินหุบแน่น ด้านสกัดทางทิศเหนือมีชายคาปีกนกยื่นมาคลุมพื้นที่เก็บฟืน

ภาพ 8 บ้านนายสุชาติ แซ่หลี่ บ้านรักไทย อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน
รูปตัดและรูปด้าน 1:200

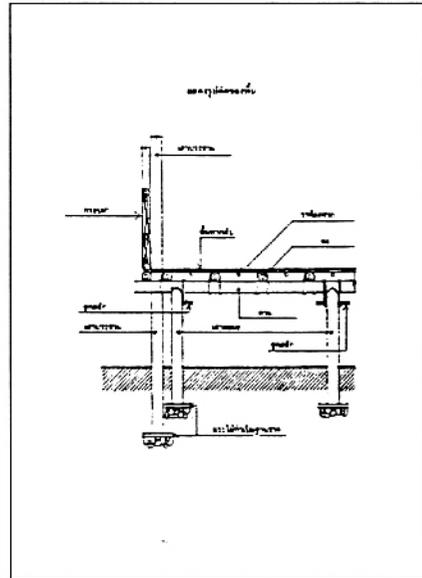
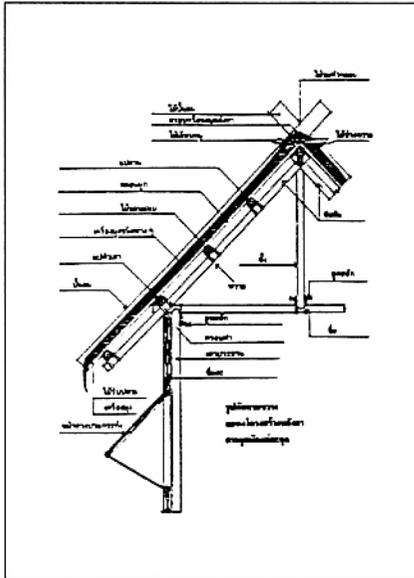
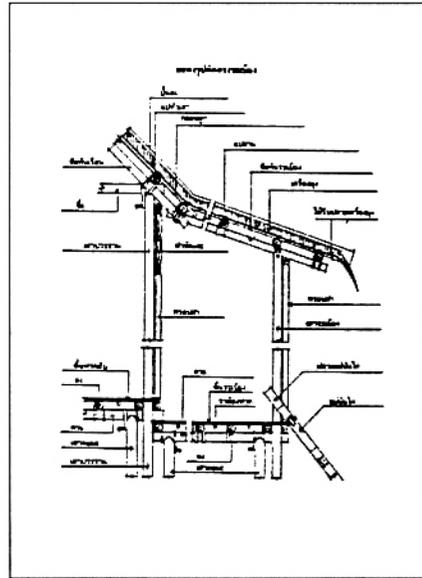
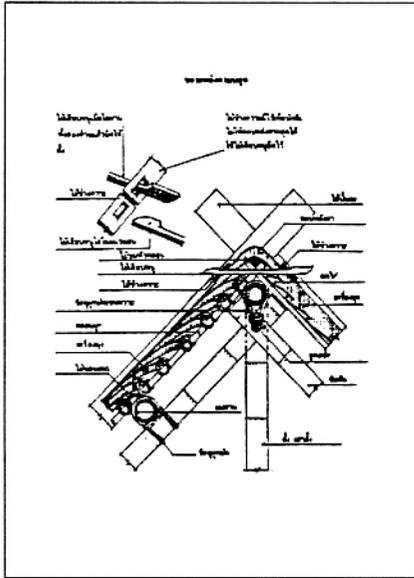
ลักษณะโครงสร้างหลักของบ้านจีนฮ่อที่เป็นเรือนเครื่องผูกแบบจีน

ภาพ 9
รูปตัดขวางแสดงโครงสร้างหลังคา และการผูกมัดจุดต่าง ๆ และโครงสร้างผนังดินดิบผสมหญ้า

ภาพ 10
รูปตัดแสดงประตูทางเข้าบ้าน

ภาพ 11
รายละเอียดหลุมหลังคาแบบใช้ไม้ค้ำยัน

ภาพ 12
รูปตัดขวางแสดงจุดต่อหลังคาบ้านและชายคาปีกนก

เปรียบเทียบกับโครงสร้างหลักของเรือนเครื่องผูกแบบไทย

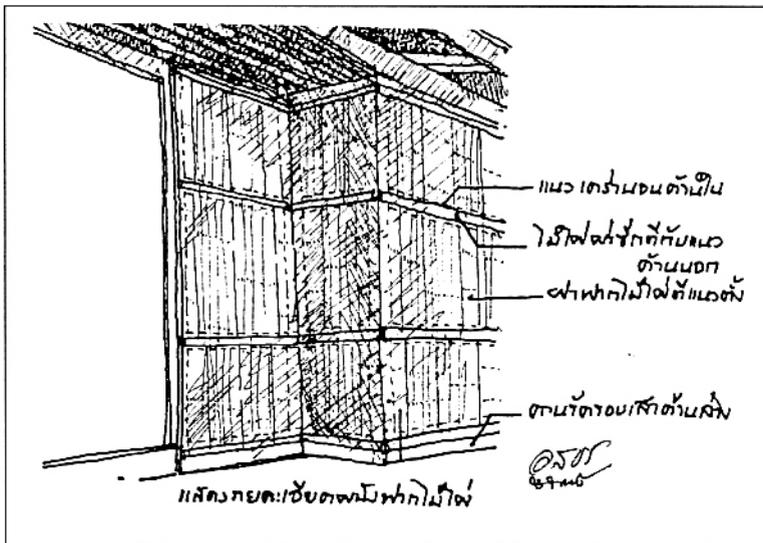
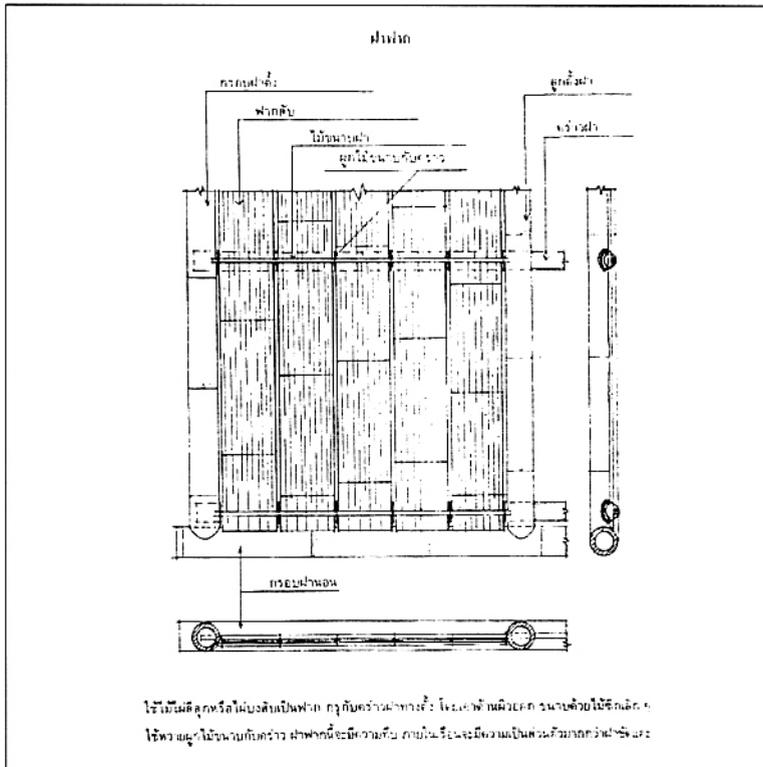
ภาพ 13 แสดงโครงสร้างหลังคาของเรือนเครื่องผูกแบบไทย

ภาพ 15 แสดงรูปตัดพื้นเรือนเครื่องผูกแบบไทย

ภาพ 14 แสดงรายละเอียดของโครงสร้างหลังคาเรือนเครื่องผูกแบบไทย ภาพจากหนังสือ เรือนเครื่องผูก โดย รศ. สมใจ นิ่มเล็ก หน้า 21 และ 25

ภาพ 16 แสดงรูปตัดระเบียงเรือนเครื่องผูกแบบไทย ภาพจากหนังสือ เรือนเครื่องผูก โดย รศ. สมใจ นิ่มเล็ก หน้า 20 และ 23

เปรียบเทียบฝ้าเพดานไม้ของเรือนจีนฮ่อและเรือนเครื่องผูกแบบไทย

ภาพ 20

ฝ้าเพดานไม้ของเรือนเครื่องผูกแบบไทย

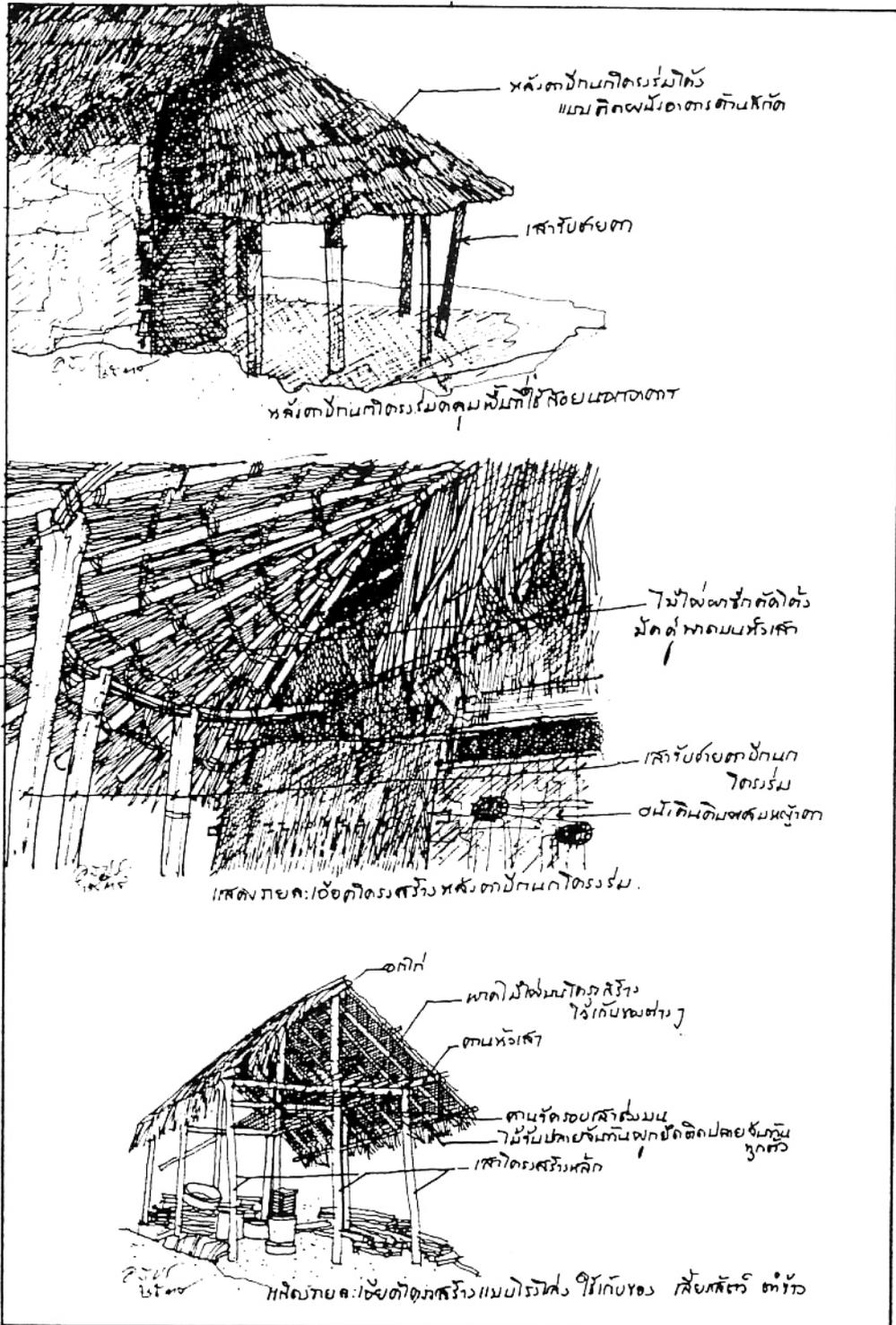
ภาพจากหนังสือ เรือนเครื่องผูก

โดย รศ. สมใจ นิมเล็ก หน้า 33

ภาพ 21

แสดงรายละเอียดผนังฝ้าเพดานไม้

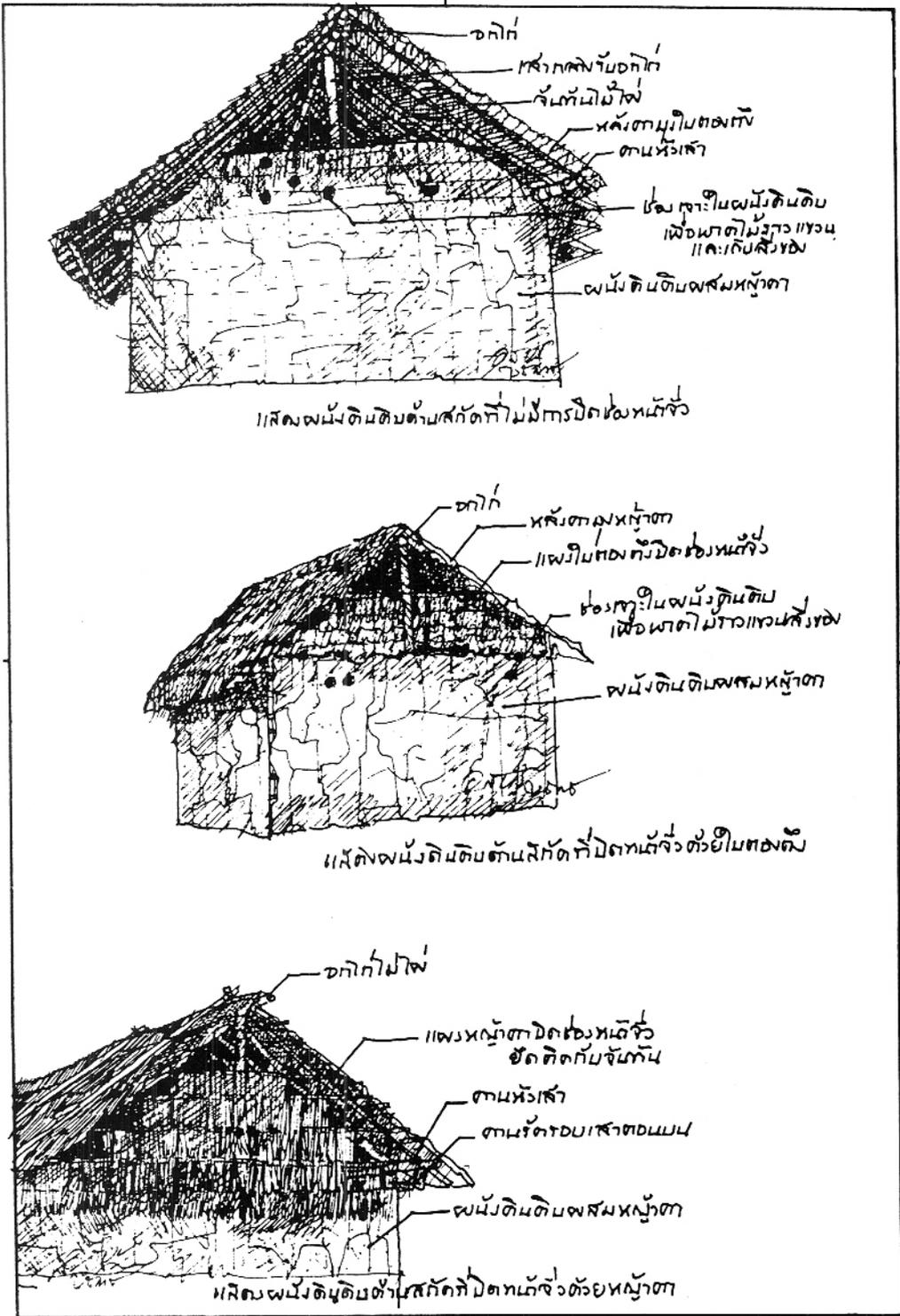

ภาพ 24
หลังคาปีกนกโครงไม้ค้ำคานผนังที่ใช้สอยนอกอาคาร

ภาพ 25
แสดงรายละเอียดโครงสร้างหลังคาปีกนกแบบโครงไม้ค้ำคาน

ภาพ 26
แสดงรายละเอียดโครงสร้างแบบโรงโม่ ใช้เก็บของ เลี้ยงสัตว์ ต่ำข้าว

ภาพ 27

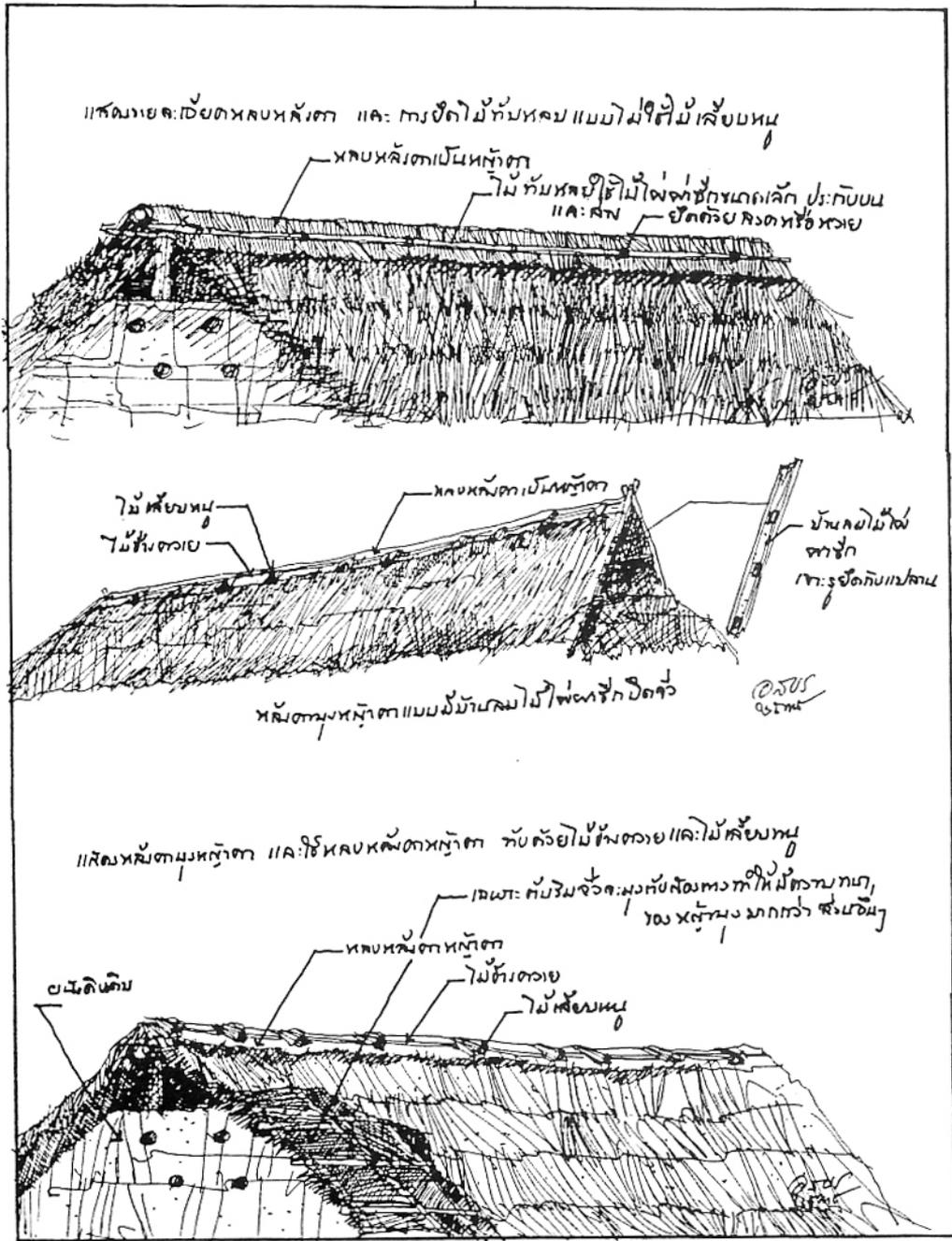
แสดงผนังดินดิบด้านสกัดที่ไม่มีกรปิดช่องหน้าจั่ว

ภาพ 28

แสดงผนังดินดิบด้านสกัดที่ปิดหน้าจั่วด้วยใบทองกัว

ภาพ 29

แสดงผนังดินดิบด้านสกัดที่ปิดหน้าจั่วด้วยหญ้าคา

ภาพ 30

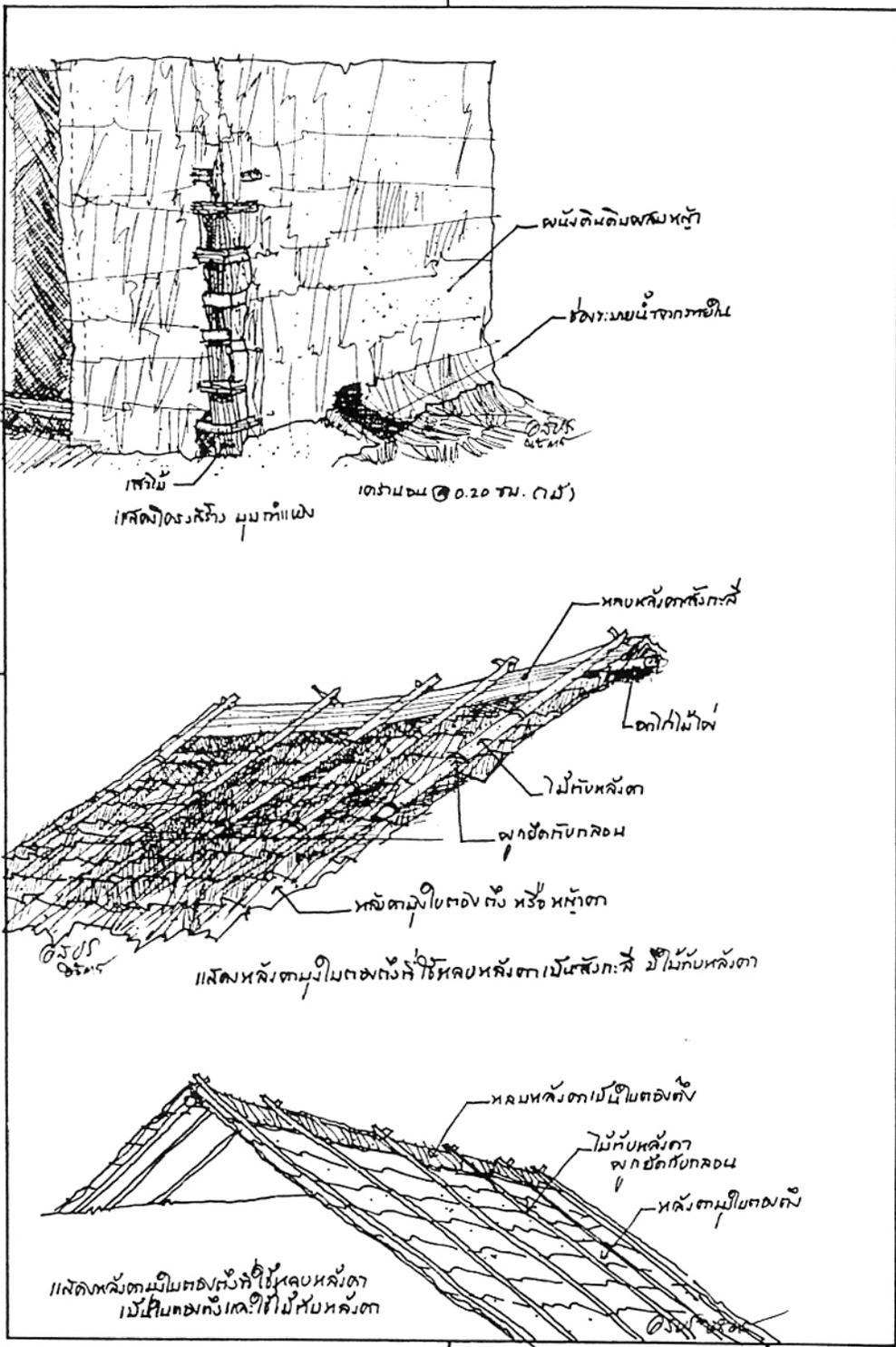
แสดงรายละเอียดหลังคา และการยึดไม้ทับหลังด้วยลวดหรือหวายไม้ใช้ไม้เสียบหนุ

ภาพ 31

หลังคามุงหญ้าคาแบบมีบ้านลมไม้โพจากซีกปิดจั่ว

ภาพ 32

แสดงหลังคามุงหญ้าคา และ ใช้หลังหลังคาหญ้าคา ทับด้วยไม้ซั้งตายและไม้เสียบหนุ

ภาพ 33

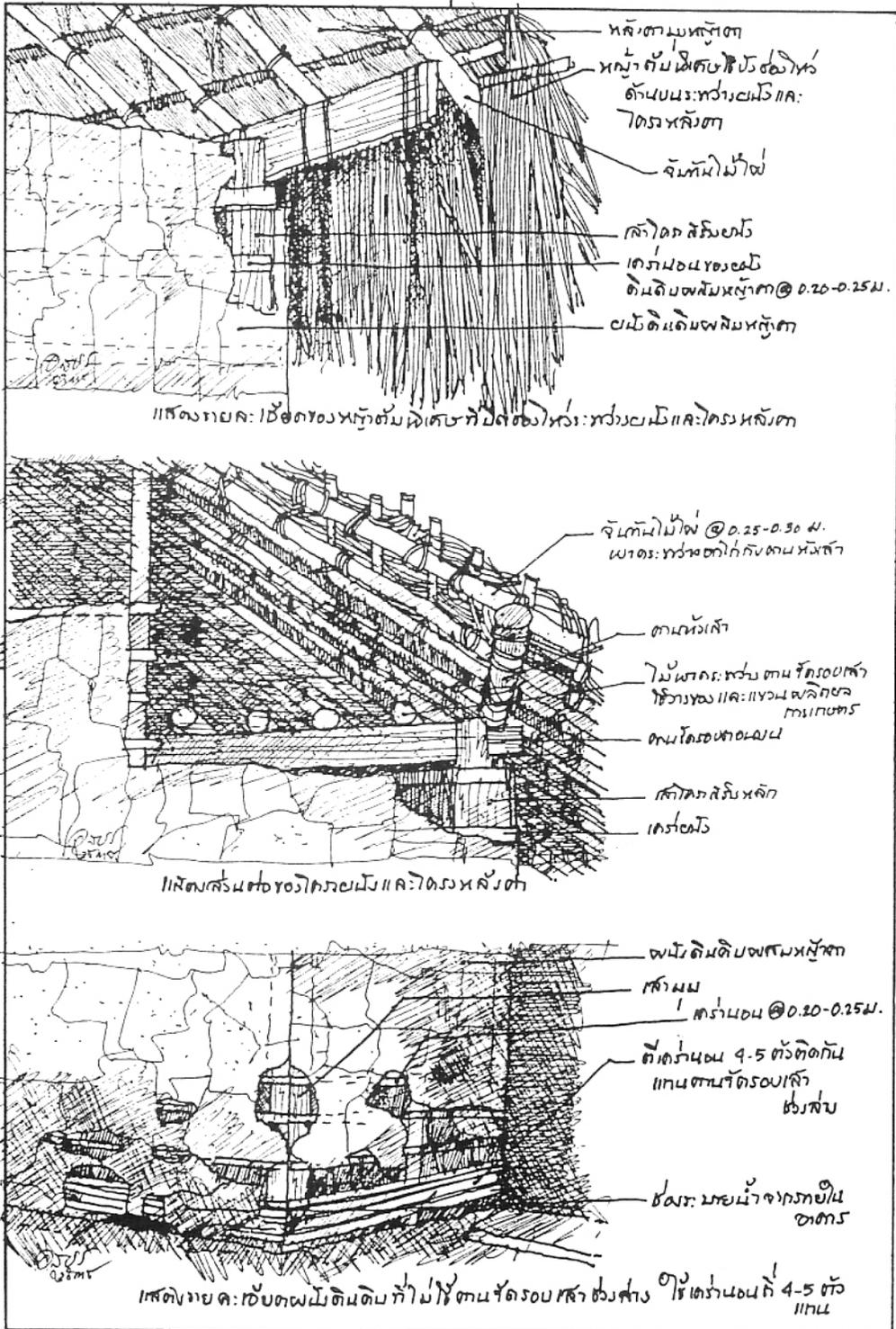
แสดงรายละเอียดโครงสร้างตรงมุมผนังดินดิบผสมหญ้าคา

ภาพ 34

แสดงหลังคามุงใบตองตั้ง ใช้หลบลหลังคาสังกะสี และมีไม้ทับหลังคา

ภาพ 35

แสดงหลังคามุงใบตองตั้ง ใช้หลบลหลังคาใบตองตั้ง และใช้ไม้ทับหลังคา

ภาพ 36

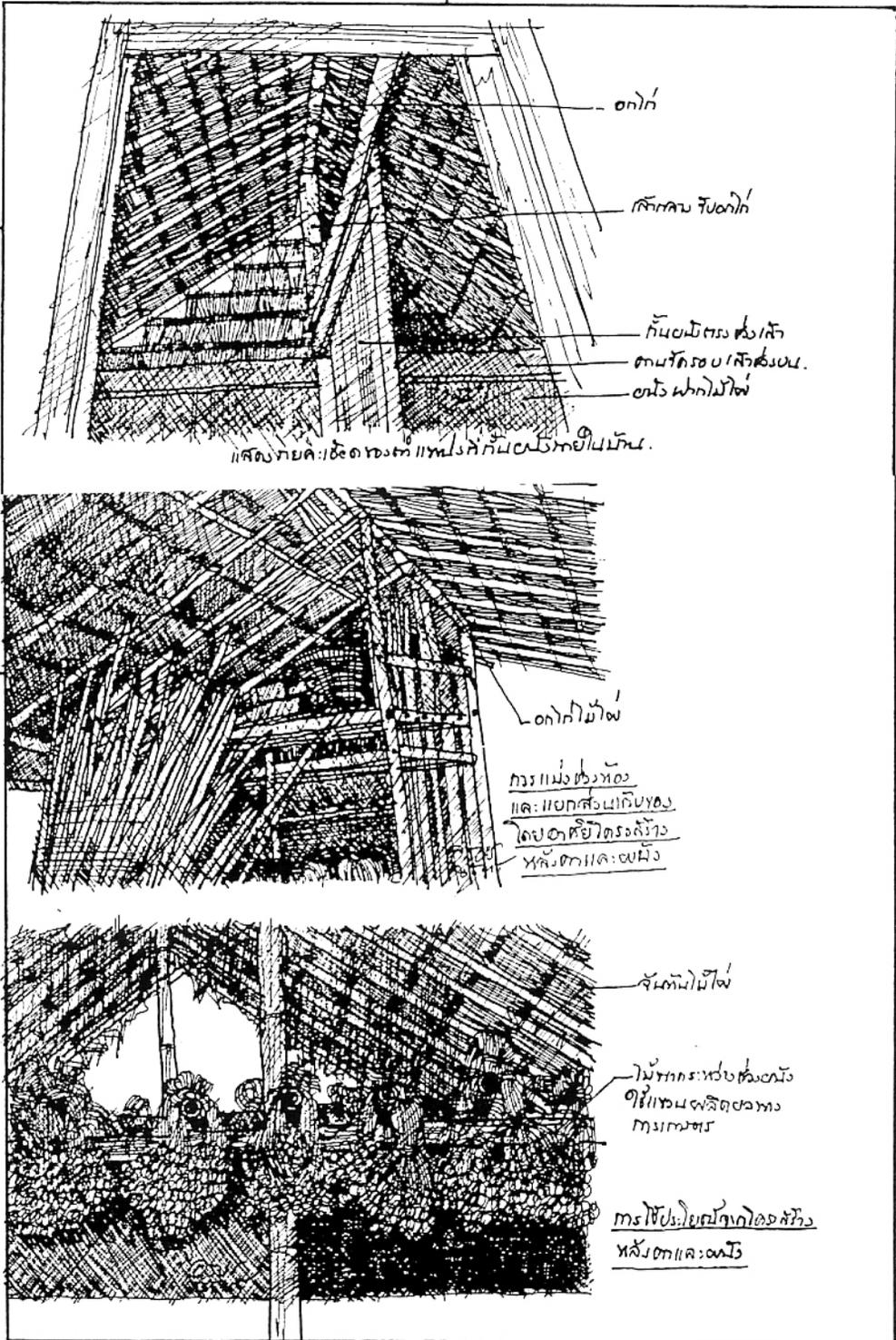
แสดงรายละเอียดของหน้าทับไม้ค้ำโครงหลังคาที่ปิดช่องโหว่ระหว่างผนังและโครงสร้างหลังคา

ภาพ 37

แสดงส่วนต่อของโครงผนังและโครงสร้างหลังคา

ภาพ 38

แสดงรายละเอียดผนังดินดิบที่ไม่ใช้คานรับรองเสาช่วงล่าง แต่ใช้โครงหน้า 4-5 ตัวแทน

ภาพ 39

แสดงรายละเอียดของตำแหน่งที่กั้นผนังภายในบ้าน

ภาพ 40

การแบ่งช่วงห้องและแยกส่วนเก็บของโดยอาศัยโครงสร้างหลังคาและผนัง

ภาพ 41

การใช้ประโยชน์จากโครงสร้างหลังคาและผนัง

2. ผนังมีผลต่อสภาวะสบายในอาคาร (Comfort zone) ซึ่งทำให้การอยู่อาศัยในมีอุณหภูมิที่สบายต่อร่างกาย ลักษณะผนังที่เด่นชัดพิจารณาได้จากการสำรวจทางกายภาพจะสังเกตได้ว่าบ้านส่วนใหญ่จากการสำรวจทั้งสองหมู่บ้าน เป็นบ้านที่ใช้ผนังดินดิบผสมหญาค่า บ้านอีกจำนวนหนึ่งจะใช้ผนังฟากไม้ไผ่ ไม้ไผ่ขัดแตะและไม้จริง ในบางส่วน วัสดุดังกล่าวจะเหมือนกับวัสดุที่ใช้กับบ้านจีนชนบทในยูเนี่ยนทางตอนใต้ ซึ่งมีสภาพภูมิอากาศใกล้เคียงกับทางภาคเหนือของไทย

โครงสร้างเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก เนื่องจากระบบโครงสร้างแบบเรือนเครื่องผูกของบ้านจีนฮ่อทั้งสองหมู่บ้าน ต่างไปจากระบบเรือนเครื่องผูกของไทยอย่างเห็นได้ชัด คือเป็นระบบที่ไม่มีการใช้แป้นในเครื่องบนหลังคาเลย ซึ่งเหมือนกับโครงสร้างของบ้านจีนในมณฑลยูนนานและบ้านจีนในพื้นที่อื่น ๆ นับเป็นการถ่ายทอดเทคโนโลยีการก่อสร้างตามสายเลือดเข้ามาสู่ลูกหลาน และไม่ใช่เฉพาะบ้านจีนฮ่อเท่านั้นหากพิจารณาเรือนเครื่องผูกที่เจ้าของเป็นชาวไทย เชื้อสายจีนในที่อื่น ๆ เช่นเรือนโรงชานาเกลือ เล้าเปิด เรือนชาวประมงแบโรดติดดินแถบสมุทรสาคร สมุทรปราการ ฯลฯ จะพบว่าใช้ระบบโครงสร้างแบบไม่มีแป้นทั้งสิ้น²⁰ ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะไม่พบในเรือนเครื่องผูกแบบไทย

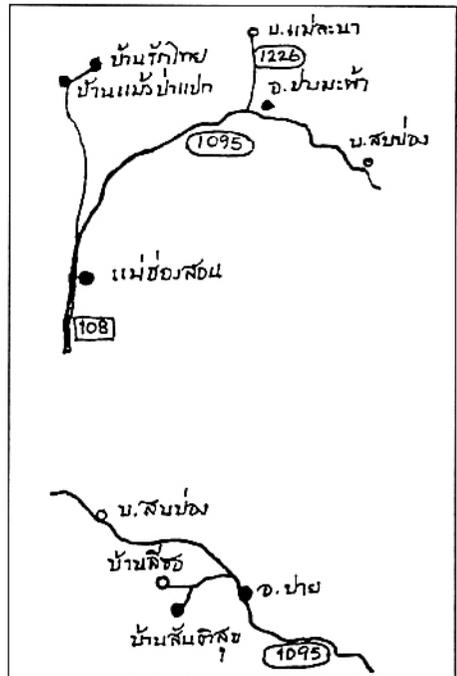
ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมของสถาปัตยกรรม

ถึงแม้ว่าในภาพรวมของทั้งหมู่บ้านในกรณีศึกษาทั้งสองแห่ง จะยังแสดงภาพลักษณ์ที่เด่นชัดของบ้านแบบจีน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า มีบ้านจำนวนหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปโฉม เมื่อมีการซ่อมแซมต่อเติม หรือสร้างใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเริ่มมีฐานะดีขึ้น ซึ่งจะเห็นว่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุผนังหลังคาเป็นสังกะสีบ้างประปราย และเมื่อเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคาเป็นสังกะสีบ้างประปราย และเมื่อเปลี่ยนวัสดุผนังหลังคาเป็นสังกะสีบ้างประปราย ทำให้ต้องเปลี่ยนเป็นระบบโครงสร้างแบบไทย วัสดุผนังก็เช่นเดียวกัน บ้านที่สร้างใหม่นิยมใช้ฝาฟากไม้ไผ่เพราะก่อสร้างเร็วและง่าย และบางหลังเริ่มก่ออิฐถือปูนที่เชิงกระด้างและขัดตา ซึ่งสรุปปัจจัยที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้

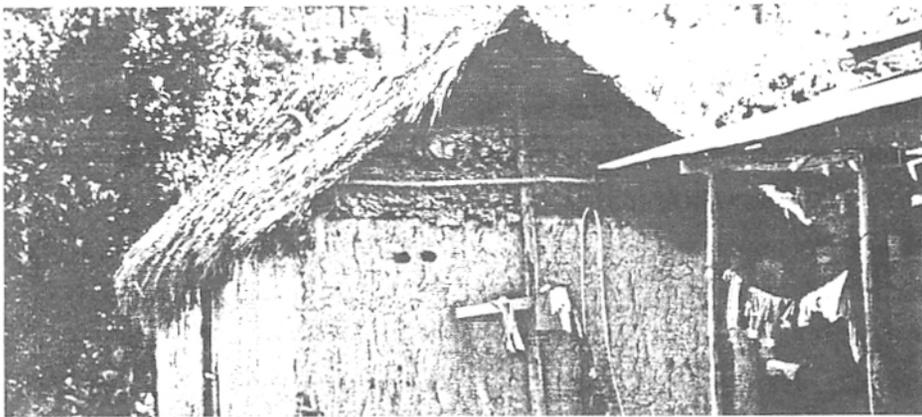
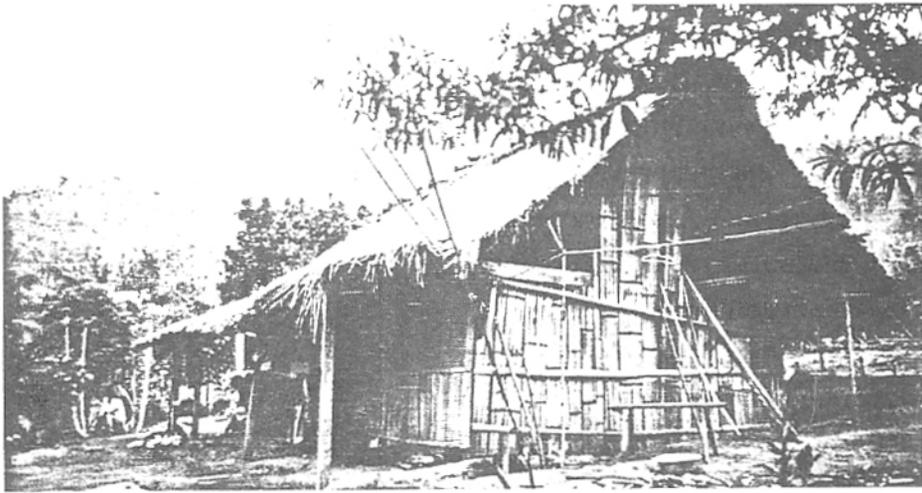
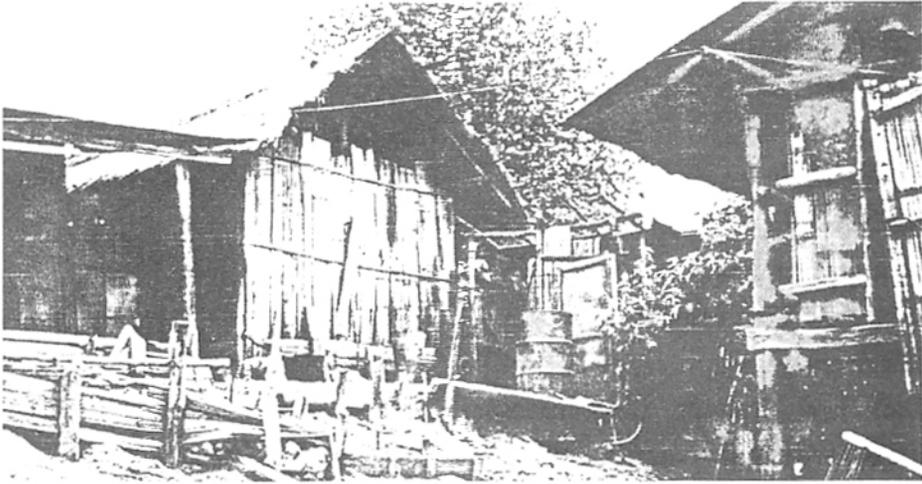
1. ความเข้าใจผิดของชาวบ้านว่าการใช้วัสดุใหม่คือความทันสมัย
2. ความไม่เข้าใจต่อลักษณะท้องถิ่นของหน่วยงาน

ของรัฐบาลเพราะอาคารสร้างใหม่ของหน่วยงานของรัฐที่เกิดขึ้นใหม่หมู่บ้าน ขัดแย้งกับสภาพแวดล้อมเดิมโดยสิ้นเชิง เช่น การสร้างบ้านพักครูของโรงเรียนบ้านแม่อรักไทย โดยใช้ระบบโครงสร้างสามเหลี่ยม (A-frame) แบบรีสอร์ททำให้ชาวบ้านเกิดความสับสนคิดว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของหมู่บ้านและเริ่มอยากเอาอย่างบ้าง

การให้อิทธิพลแก่กันระหว่างกลุ่มใกล้เคียง

เมื่อพิจารณาในกลุ่มสถาปัตยกรรมของชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ เช่น กลุ่มกะเหรี่ยง แม้ว เย้า ลีซอ มูเซอร์ ซึ่งอยู่ในย่านใกล้เคียงกับบ้านจีนฮ่อจะเห็นว่าล้วนมีลักษณะทางกายภาพที่ใกล้เคียงกัน หากมองผิวเผินจะดูเหมือนกัน คือเป็นเรือนยกพื้นสูง หลังคาคลุมต่ำ มีชานในและนอก ผนวกกับห้องที่เป็นส่วนตัว ใต้ถุนอาคารเก็บของและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นลักษณะที่ต่างกลุ่มต่างก็ให้อิทธิพลแก่กัน แต่บ้านจีนฮ่อจะต่างกับชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ ที่กล่าวถึงอย่างสิ้นเชิง และนอกจากนั้นเมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของชาวจีนฮ่อกับชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ จะพบว่าจีนฮ่อชอบทำตัวเป็นพ่อค้าคนกลางระหว่างชาวเขาและชาวพื้นราบ²¹ ดังนั้นชาวเขาในใกล้เคียง โดยเฉพาะกลุ่มลีซอที่อำเภอปาย จะเห็นได้ชัดว่าได้รับอิทธิพลจากจีนฮ่อบ้านสันติสุขไปอย่างครบถ้วน (ภาพบ้านลีซอ 39-41)²² ซึ่งถ้าพิจารณาอย่าง

- ภาพ 39 บ้านลือซอ ที่อำเภอปาย บ้านชั้นเดียวติดพื้นดิน ผนังไม้ไผ่ หลังคามุงหญ้า
ภาพ 40 บ้านลือซอ ที่อำเภอปาย บ้านชั้นเดียวติดพื้นดิน ผนังไม้ไผ่ หลังคามุงหญ้า
ภาพ 41 บ้านลือซอ ที่อำเภอปาย บ้านชั้นเดียวติดพื้นดิน ผนังดินผสมหญ้า หลังคามุงหญ้า

ทั้งสามหลัง สภาพทางกายภาพเช่นเดียวกับบ้านจีนฮ่อ

ผิวเผินจะดูเหมือนเป็นหมู่บ้านเดียวกันทั้งรูปทรง ลักษณะ และวัสดุที่ก่อสร้างบ้าน และนอกจากนั้นกลุ่มลี้ซอมักพูดภาษาจีนยูนนานของกลุ่มจีนฮ่อได้ด้วย²³ เพื่อประโยชน์ในทางการค้า ซึ่งจะเห็นได้ว่ากลุ่มจีนฮ่อไม่ใคร่ยอมรับอิทธิพลหรือวัฒนธรรมแปลกปลอมเข้ามามากนัก แต่ในทางตรงข้ามกลับเป็นผู้ถ่ายทอดอิทธิพลของบ้านและอื่น ๆ ให้แก่กลุ่มชนใกล้เคียง

แนวโน้มของการคงอยู่และการอนุรักษ์

การพิจารณาแนวโน้มของการคงอยู่ของสภาพแวดล้อมพื้นที่ถิ่นของหมู่บ้านจีนฮ่อทั้งสองหมู่บ้านได้พิจารณาเป็นปัจจัยต่าง ๆ คือ

1. นโยบายการแก้ปัญหาชนกลุ่มน้อย
2. การรับอิทธิพลของกลุ่มชนอื่น ๆ ใกล้เคียง
3. ความตระหนักในคุณค่าของชนชาติและวัฒนธรรม
4. การบีบคั้นจากภายนอกให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
5. การทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

1. นโยบายการแก้ปัญหาชนกลุ่มน้อยของรัฐมีอิทธิพลต่อการคงอยู่ของวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก เนื่องจากในการแก้ปัญหาชนกลุ่มน้อยของรัฐซึ่งในช่วง 40 ปีที่ผ่านมามีปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคง และการเมือง การปกครองเข้ามาผูกพันด้วยเป็นอย่างมาก รัฐได้แยกประเด็นการแก้ปัญหาชนกลุ่มน้อยเป็นสองลักษณะคือการผสมกลมกลืนและการอยู่ร่วมกันโดยพหุภาวะ²⁴ สำหรับกลุ่มจีนฮ่อได้รับนโยบายแบบการอยู่ร่วมกันโดยพหุภาวะ คือรัฐไม่คาดหวังให้กลุ่มจีนฮ่อทิ้งเอกลักษณ์ดั้งเดิมของตน แต่ให้ภักดีต่อประชาคมเมืองและรับภาษา วัฒนธรรมของชนกลุ่มใหญ่บ้าง²⁵ เพราะหากใช้การแก้ปัญหาแบบผสมกลมกลืนโดยฝืนความเป็นจริงปัญหาการเมืองและการปกครองจะตามมา²⁶ ซึ่งนับว่าเป็นการแก้ปัญหาที่ถูกทางยิ่ง เพราะเมื่อรัฐควบคุมการปลุกฝืน กลุ่มจีนฮ่อปัจจุบันปลุกชาพันธ์ุที่ได้รายได้ต่อครอบครัวดี ยิ่ง ทั้งยังเป็นสินค้าการเกษตรสำคัญของกลุ่ม จากการสัมภาษณ์²⁷ พบว่าชาวจีนฮ่อทั้งสองแห่งยังคงภาคภูมิใจกับความเป็นจีน แต่รักที่จะอยู่ในไทยอย่างผาสุก

2. การรับอิทธิพลจากกลุ่มชนใกล้เคียง ได้เสนอรายละเอียดในหัวข้อที่แล้วแล้วว่า จีนฮ่อไม่ใคร่ยอมรับอิทธิพลจากใคร ยังคงความเป็นตัวของตัวเองอย่างเหนียวแน่น

3. ความตระหนักในคุณค่าของชนชาติและวัฒนธรรม จากการสำรวจและสัมภาษณ์ ลักษณะวัฒนธรรมดั้งเดิมยังคงอยู่ แม้กระทั่งงานประเพณีก่อนเก็บเกี่ยวหลังเก็บเกี่ยว ก็ยังปฏิบัติกันเป็นประจำ

4. การบีบคั้นจากภายนอกให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้อนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ควรนำมาพิจารณา โดยเฉพาะในเรื่องราวของการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งให้ผลดีและผลเสียไปพร้อม ๆ กัน การสนับสนุนให้คนเข้าไปเยี่ยมเพื่อเพิ่มรายได้แก่ชาวบ้านเป็นสิ่งที่ดี แต่ต้องอยู่ในขอบเขตที่ไม่ทำลายเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

5. การทำลายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อาจเกิดสาเหตุหลายกรณีทั้งจากชาวบ้านเอง และจากหน่วยงานของรัฐ เช่น การอาคารใหม่ การปรับปรุงผังบริเวณให้เหมือนกับหมู่บ้านในเมือง การเสนอแนะให้ชาวบ้านใช้รูปแบบของการพัฒนาบ้านของตนแบบมาตรฐาน สิ่งเหล่านี้ล้วนขัดต่อความเจริญแบบค่อยเป็นค่อยไปตามธรรมชาติของการขยายตัวของหมู่บ้าน

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากพื้นที่ภาคเหนือตอนบนของไทยอุดมไปด้วยการตั้งถิ่นฐานของชนกลุ่มน้อยต่าง ๆ มากมาย และลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มทั้งสังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม ธรรมชาติ สภาพแวดล้อมสถาปัตยกรรม และอื่น ๆ ล้วนเป็นจุดเด่นที่น่าสนใจและทรงคุณค่า แก่การศึกษาและการเก็บรักษาไว้อย่างยิ่ง จีนฮ่อเป็นกลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มที่มีคุณค่าและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ที่ควรเก็บรักษาไว้ให้คงอยู่ แต่อย่างไรก็ตามการอนุรักษ์พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจะดำเนินการเป็นผลสำเร็จไม่ได้หากไม่ได้รับความร่วมมือจากคนในท้องถิ่น ดังนั้นก่อนที่จะสูญเสียเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไป ประชาชนในพื้นที่ต้องตระหนักในคุณลักษณะของตนเองเสียก่อนเป็นเบื้องต้น จึงจะมีโอกาสเก็บรักษาสภาพแวดล้อม สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมท้องถิ่นได้ ดังนั้นเพื่อการคงไว้ซึ่งคุณลักษณะและเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน จากการศึกษาหมู่บ้าน บ้าน

และเทคโนโลยีการก่อสร้าง ของหมู่บ้านจีนฮ่อในจังหวัดแม่ฮ่องสอนใครเสนอแนะเพื่อการอนุรักษ์ดังนี้

1. ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นโดยเฉพาะลักษณะของบ้านและผังหมู่บ้าน
2. รัฐควรเห็นคุณค่าของการสนับสนุนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยที่ศึกษาตัวอย่างได้จากการเน้นเอกลักษณ์ชุมชนกลุ่มน้อยในยุคนานของจีน
3. หน่วยงานของรัฐไม่ควรเข้าไปดำเนินการเกี่ยวกับผังบริเวณ และการจัดการทางด้านกายภาพโดยไม่ศึกษาลักษณะเฉพาะของหมู่บ้านให้ต้องแท้เสียก่อน
4. หากมีการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวต้องตระหนักว่าไม่ควรสร้างอาคารที่ขัดแย้งกับหมู่บ้าน ลักษณะการปรับตัวของการใช้สอยของชาวบ้านที่กระทำในปัจจุบันโดยการใช้

อาคารพักอาศัยเดิมเปลี่ยนแปลงเป็นร้านค้าเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้อย่างคล่องตัวและกลมกลืนกับสภาพท้องถิ่น

5. สนับสนุนและกระตุ้นให้มีการปลูกพืชทุกประเภทที่ใช้เป็นวัสดุก่อสร้างเพื่อการใช้หมุนเวียนอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมแบบยั่งยืน

จากบทสรุปและข้อเสนอแนะของบทนี้สามารถย้ำได้อย่างชัดเจนว่า หมู่บ้านจีนฮ่อทั้งที่บ้านสันติสุข อำเภอปาย และบ้านรักไทย อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีคุณค่าในทางวัฒนธรรมที่สมควรเก็บรักษาไว้ให้คงอยู่เพื่อการศึกษาต่อไปให้สถานที่ที่สุดที่สามารถจะเก็บรักษาได้และผู้ที่ได้รับผิดชอบควรดำเนินการ เพื่อการเก็บรักษาก่อนที่กลุ่มนี้จะเสื่อมสลายไป เช่น หมู่บ้านอีกหลายแห่งที่สูญสิ้นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นไปหมดสิ้นแล้ว

เชิงอรรถ

- ¹ ลิขิต ชีรวะคิน : *ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย*, กรุงเทพฯ โรงพิมพ์แพรวพิทยาอินเตอร์เนชันแนล หจก. 2521.
- ² ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *ปัญหาชนกลุ่มน้อยในไทย*, กรุงเทพฯ โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2515.
- ³ ประสงค์ สุ่นศิริ : *ชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ : ปัญหาและแนวทางแก้ไข*, รัฐศาสตร์ปริทัศน์ เอกสารวิชาการลำดับ 3, สิงหาคม 2525, กรุงเทพฯ บพิตรการพิมพ์, 2525.
- ⁴ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *ชนกลุ่มน้อยในไทย*, กรุงเทพฯ โรงพิมพ์แพรวพิทยาอินเตอร์เนชันแนล หจก. 2519. หน้า 257.
- ⁵ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *เรื่องเดียวกัน* หน้า 245.
- ⁶ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *เรื่องเดียวกัน* หน้าเดียวกัน
- ⁷ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *เรื่องเดียวกัน* หน้า 257.
- ⁸ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *เรื่องเดียวกัน* หน้า 272.
- ⁹ ลิขิต ชีรวะคิน : *ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย*, กรุงเทพฯ โรงพิมพ์แพรวพิทยาอินเตอร์เนชันแนล หจก. 2521. หน้า 105.
- ¹⁰ ลิขิต ชีรวะคิน : *เรื่องเดียวกัน* หน้า 141.
- ¹¹ ลิขิต ชีรวะคิน : *เรื่องเดียวกัน* หน้าเดียวกัน
- ¹² ลิขิต ชีรวะคิน : *เรื่องเดียวกัน* หน้าเดียวกัน
- ¹³ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *ปัญหาชนกลุ่มน้อยในไทย*, อ่างแล้ว หน้า 301.
- ¹⁴ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *ปัญหาชนกลุ่มน้อยในไทย*, อ่างแล้ว หน้า 272.
- ¹⁵ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *ปัญหาชนกลุ่มน้อยในไทย*, อ่างแล้ว หน้า 301.
- ¹⁶ เจีย แยนจง เป็นนักวิจัยรับเชิญโครงการเงินศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ¹⁷ เจีย แยนจง : *ทำไมจึงเรียกชาวยุเมานานว่าเป็น "ฮ่อ"* วารสารศิลปวัฒนธรรม ฉบับกันยายน 2536 หน้า 115.
- ¹⁸ เจีย แยนจง : *ห้อ (ห่อหรือฮ่อ) คืออะไร* วารสารเมืองโบราณ ฉบับที่ 2 ปี 2532 หน้า 55-57.

- ¹⁹ ปัจจุบันการย้อนกลับมาศึกษาวัสดุท้องถิ่นเพื่อการใช้เป็นวัสดุก่อสร้างแบบยั่งยืน (Sustainable building materials) กำลังมีความตื่นตัวในกลุ่มนักวิชาการสถาปัตยกรรม และมีนักวิจัยซึ่งเป็นสถาปนิกจากมหาวิทยาลัย Toronto Canada ได้เก็บข้อมูลเกี่ยวกับวัสดุก่อสร้างซึ่งใช้กับผนังอาคารในบ้านจีนฮอตด้วย...อธิบายความและให้ข้อมูล โดย อรศิริ ปาณินท์ (มิถุนายน 2539)
- ²⁰ จากการสำรวจของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในรายวิชาการศึกษาส่วนบุคคล ระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา 2539.
- ²¹ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *ชนกลุ่มน้อยในไทย* กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์แพรวพทยาอินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, 2519. หน้า 263.
- ²² จากการสำรวจหมู่บ้านลือซอ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อพฤษภาคม 2537.
- ²³ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *ชนกลุ่มน้อย*, อ่างแก้ว หน้า 266.
- ²⁴ ลิขิต ธีรเวคิน : *ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย*, กรุงเทพฯ โรงพิมพ์แพรวพทยาอินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, 2521. หน้า 13.
- ²⁵ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน
- ²⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 14.
- ²⁷ จากการสัมภาษณ์ นายเซีย หยิ่งโย้ว ผู้ใหญ่บ้านของบ้านแม่ออร์กไทย เมื่อเดือนพฤษภาคม 2537 ...ผู้สัมภาษณ์ นายสุทธิพงศ์ บุญอยู่

บรรณานุกรมที่สำคัญ

- กมล รัตตะปุระณะ : *ปัญหาชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ* : กรุงเทพฯ, บพิธการพิมพ์, 2535.
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ : *เมืองสามหมอก*, กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2526.
- กรมศิลปากร : *ร่างแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมฉบับที่ 4*, (2535-2539).
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร : *เมืองเชียงใหม่*, รายงานสำรวจโบราณสถาน, ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์ 2531.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร : *ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี*, ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์, 2533.
- ไกรศรี นิรมานเหมินท์ : *เรือนแบบลานนาไทย*, ไม่ปรากฏแหล่งพิมพ์, 2526.
- ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *ชนกลุ่มน้อยในไทยกับความมั่นคงแห่งชาติ*, กรุงเทพฯ, เจริญรัฐการพิมพ์, 2526.
- ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *ชนกลุ่มน้อยในไทย*, กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์แพรวพทยาอินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, 2519.
- ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ : *ปัญหาชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย*, กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2515.
- เจีย แยนจอง : *ทำไมจึงเรียกชาวยูนนานว่าเป็นฮ้อ*, ศิลปกรรม, กันยายน, 2536.
- เจีย แยนจอง : *ห้อ(ห่อหรือฮ้อ) คืออะไร*, เมืองโบราณ ฉบับที่ 2 ปี 2532.
- ชัยชาญ ดาวเรือง : *เรือนแม่ฮ่องสอน*, วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ : *สามสิบชาติในเชียงราย*, กรุงเทพฯ, โอเดียนสโตร์, 2510.
- ประสงค์ สุนศิริ : *ชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ*, ปัญหาและแนวทางแก้ไข, รัฐศาสตร์ปริทัศน์ เอกสารวิชาการลำดับที่ 3
- มณี พยอมยงค์ : *ประวัติและวรรณคดีลานนาไทย*, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่, คนเมืองการพิมพ์, 2525.
- ลิขิต ธีรเวคิน : *ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย*, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์แพรวพทยา, 2521.
- สงวน โชติสุขรัตน์ : *ประชุมตำนานล้านนาไทย*, กรุงเทพ, โอเดียนสโตร์, 2519.

- สายหยุด เกิดผล : ปัญหาความมั่นคงชายแดนไทย-พม่าในเขตภาคเหนือของไทย, รัฐศาสตร์ปริทัศน์ เอกสารวิชาการ ลำดับที่ 3 สิงหาคม 2525, กรุงเทพฯ, บพิธการพิมพ์, 2525.
- เสนอ นิลเดช : เรือนไทยโบราณในภาคเหนือ, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2531.
- สุรพงษ์ บุณนาค : ชาวเขา, พระนคร, โรงพิมพ์รุ่งเรืองวิทย์, 2506.
- สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ : เมืองแม่ฮ่องสอนโบราณ, เอกสารโรเนียวของศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดแม่ฮ่องสอน, มปป.
- สุรัสวดี อ่องสกุล : ประวัติศาสตร์ล้านนา, โครงการข้อเสนอเทศบาลนครศึกษา ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่ 2529.
- สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย : ผังเมืองรวมแม่ฮ่องสอน ปรับปรุงครั้งที่ 1, 2537.
- อรศิริ ปาณินท์ : ตลาดพื้นบ้านล้านนา, วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.
- อรศิริ ปาณินท์ : การพัฒนาทางด้านกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด: วัดในภาคเหนือ, กรุงเทพฯ กองวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2528.
- อรศิริ ปาณินท์ : การศึกษาเพื่ออนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวแม่ฮ่องสอนและบริเวณเกี่ยวเนื่อง กรุงเทพฯ, การวางแผนโครงการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2537.
- ฮันส์ เพนซ์ : ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536.
- Chinese Academy of Architecture : *Classical Chinese Architecture*, China Building, Industry Press, Baiwan, Zhuang, Beijing, 1986.
- Laurence G.Liu : *Chinese Architecture*, Rizzoli International Publication Inc., New York, N.Y. USA. 1989.
- Liang Ssu-ch'eng : *A Pictorial History of Chinese Architecture*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1984.
- Ornsiri Painin : *The Study of The Conservation of Tourisnn Attractions in Maekongson and Its Vicinity, Case Study for the Conservation of Cultural Tourisun Attraction "Ban-Muang-Pon" Kun-yuam District*. The 6th International Conference on Thai Studies, Chiang Mai, Thailand, 1996.